

МІНІСТЕРСОВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

ЗМІНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКОГО
РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ У КРАЄЗНАВЧІЙ РОБОТІ В
ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: здобувач вищої освіти
05-214М групи
Спеціальності 014.07 Середня освіта
(Географія)
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Географія)»
Мельниченко Софія Геннадіївна
Керівник: к. геогр. н, доцент Молікевич Р. С.
Рецензент: к. б. н, доцент Бесчасний С. П.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Суспільно-географічна характеристика сільського господарства Херсонської області	7
1.1. Особливості землекористування Херсонської області	7
1.2. Агрокліматичні чинники розвитку сільського господарства	10
1.3. Методика дослідження сільськогосподарського виробництва	14
Висновки до 1 розділу	19
Розділ 2. Фактори розвитку сільського господарства Великоолександрівського району	20
2.1. Фізико-географічні умови та чинники розвитку сільського господарства	20
2.2. Суспільно-географічні чинники розвитку сільського господарства	23
Висновки до 2 розділу	26
Розділ 3. Просторово-часова організація сільського господарства Великоолександрівського району Херсонської області	27
3.1. Галузева структура сільського господарства району	27
3.2. Зони спеціалізації сільського господарства Великоолександрівського району	32
Висновки до 3 розділу	39
Розділ 4. Зміни у сільськогосподарському землекористуванні ОГН та підприємств Великоолександрівського району Херсонської області	40
Висновки до 4 розділу	48
Розділ 5. Методичні аспекти використання матеріалів у краєзнавчій роботі у школі	49

Висновки до 5 розділу 54

Висновки

55

Список використаних джерел

57

Додаток А. Картосхема Великоолександрівського району Херсонської області 63

Додаток Б. Основні метеорологічні показники агрокліматичних районів Херсонської області 64

Додаток В. Спеціалізація окремих галузей рослинництва Великоолександрівського району 65

Додаток Г. Спеціалізація окремих галузей тваринництва Великоолександрівського району 66

Додаток Ґ. Методична розробка кейс-методу 67

Додаток Д. План характеристики сільськогосподарського підприємства 68

ВСТУП

Актуальність теми. В господарській системі України відбулися структурні зрушення, які обумовили процеси трансформації функціонування кожної складової частини національної економіки. Суттєві зміни відбулись у територіальній організації агропромислового комплексу держави, зокрема в розвитку сільськогосподарського виробництва.

Вивчення трансформаційних змін у територіальній організації сільського господарства є важливою умовою для ефективного вирішення сучасних проблем в агропромисловому комплексі держави на різних територіальних рівнях. Особливого значення в цьому контексті набувають дослідження регіонів в яких аграрне виробництво є найбільш важливою складовою господарського комплексу, серед них і Херсонська область.

Відзначимо, що поряд зі значними доробками економічного, соціального характеру, дослідження сільського господарства проводились М.Г. Ігнатенком, М.Д. Пістуном, В.П. Нагірною, Г.В. Балабановим, І.М. Дудником, С.І. Іщуком, В.Г. Крючковим, І.Ф. Мукомелем, Я.Б. Олійником, М.М. Паламарчуком, А.М. Ракітніковим, В.Ф. Семеновим, С.П. Соньком, О.Г. Топчієвим та іншими географами - суспільниками. Разом з тим, комплексне суспільно-географічне вивчення сільського господарства у розрізі районів адміністративних областей країни практично не проводилися. Повною мірою це стосується Херсонської області, Великоолександрівського району зокрема.

Метою роботи є аналіз сільськогосподарського використання земель Великоолександрівського району Херсонської області.

Для досягнення мети було поставлено і вирішено наступні **завдання:**

- розглянути суспільно-географічні чинники та фізико-географічні умови розвитку сільського господарства Херсонської області;

- дослідити особливості розвитку сільського господарства Великоолександрівського району;

- проаналізувати територіальну та галузеву структуру розвитку сільського господарства Великоолександрівського району в межах селищних рад;

- розробити методичні рекомендації щодо використання матеріалів дослідження у красзнавчій роботі в школі.

Об'єктом дослідження є сільське господарство Великоолександрівського району.

Предметом дослідження є територіальна організація галузей сільського господарства Великоолександрівського району.

Методи дослідження. Шляхом структурного аналізу та синтезу розкрито процес функціонування галузей сільського господарства.

Для виділення зон спеціалізації рослинництва та тваринництва Великоолександрівського району було використано картографічний та статистично-математичний методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше було розглянуто територіальну організацію сільського господарства на найменшому — локальному рівні для району дослідження. Також було досліджено галузеву структуру та виділено зони спеціалізації в розрізі сільських рад району дослідження.

Практичне значення роботи. Одержані результати можуть бути використані вчителями географії «Географія рідного краю» та в курсі «Географія України», при розгляді та вивченні сільського господарства, а також туристичними фірмами при розробці туристичних маршрутів агротуристичної спрямованості.

За результатами дослідження було написано такі праці:

1. у колективній монографії «Теорія, методологія і практика обліку, оподаткування й аналізу виробничо-економічної діяльності суб'єктів агробізнесу та сільських територій: нові реалії та перспективи в умовах інтеграційних процесів», опубліковано розділ – «Економіко-географічний аналіз динаміки розвитку сільського господарства Херсонської області та його модернізація в умовах євроінтеграційних процесів» (2020 рік);

2. взято участь у IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення», за результатами якої опубліковано тези доповіді «Основні проблеми управління земельними ресурсами в ОТГ та шляхи їх вирішення» (2020);

3. взято участь у III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми та практичні питання щодо виконання робіт із землеустрою», за результатами якої опубліковано тези доповіді «Просторово-часовий аналіз структури земельного фонду Херсонської області та шляхи оптимізації в контексті європейської інтеграції» (2019);

4. взято участь у міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні та регіональні студії: актуальні питання міжнародних відносин і регіональних студій», за результатами якої опубліковано тези «Регіональний просторово-часовий аналіз тваринництва Херсонщини» (2019 рік);

5. у «Наукових записках Херсонського відділу Українського географічного товариства № 11» опубліковано тези доповіді – «Аналіз динаміки розвитку рослинництва Херсонщини» (2019 рік).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, п'яти розділів та підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1. Особливості землекористування Херсонської області

Земельні ресурси є однією зі складових агровиробничого потенціалу території. Вони відіграють важливу роль у сільськогосподарському виробництві. Залежність від землі як основного засобу виробництва у рослинницькій галузі значно більша, ніж у тваринництві. Зв'язки тваринництва із землею опосередковані через продукцію землеробства, а саме через кормове виробництво.

Землекористування – система господарського та іншого використання землі, що склалась у країні під дією об'єктивних чинників або запроваджена державою. Система раціонального землекористування передбачає виробничий (корисний, ефективний), ресурсозберігаючий, відтворювальний і природоохоронний аспекти. Через обмеженість земель та інших природних ресурсів виникає постійна потреба щонайраціональнішого їх використання (невідтворюваних і відтворюваних джерел) [23].

Ґрунти – органо-мінеральний продукт багаторічної спільної діяльності живих організмів, води, повітря, сонячного тепла й світла. Це природні утворення, які характеризуються родючістю – здатністю забезпечити рослини речовинами, необхідними для їхньої життєдіяльності [3, ст. 124].

Ґрунти становлять велику цінність не лише тому, що це основне джерело отримання продуктів харчування, але й тому, що:

- вони беруть участь в очищенні природних і стічних вод, які фільтруються крізь них;

- ґрунтово-рослинний покрив планети – це регулятор водного балансу суші, оскільки він поглинає, втримує і перерозподіляє велику кількість атмосферної вологи;

- це й універсальний біологічний фактор, і нейтралізатор багатьох видів антропогенних забруднень [38].

Інтенсивне використання земель Херсонщини в тваринництві та землеробстві почалося більш як 200 років тому. Дуже скоро ця частина України стала районом інтенсивного зернового господарства та вівчарства. Протягом ХІХ століття безперервно збільшувалася розораність сільськогосподарських угідь, що пов'язано із зростанням цін на зерно на світових ринках. На початку ХХ століття Південь України стає житницею Європи. Пшениця почала вирощуватись навіть на найменш родючих солонцевих ґрунтах приморської зони [17].

Радянська епоха в землекористуванні Херсонщини має певні протиріччя. З одного боку, саме в 40-50 роки ХХ століття було проведено повне закріплення Олешківських пісків штучними лісами, розгорнуто будівництво лісосмуг, створені перші експериментальні ділянки з контурно-меліоративною організацією території. З іншого, інтенсивність землекористування безперервно зростала – збільшувалась частка ріллі, особливо найбільш інтенсивної – зрошувальної, зменшувалися площі пасовищ та сіножаті, розорювалися водоохоронні зони тощо. Перманентна економічна криза в 90-ті роки зруйнувала існуючу до цього часу систему землеробства, привела до порубки лісів та лісосмуг та до безладу на зрошуваних масивах. Це тільки підсилило, існуючі все в ХХ столітті тенденції щодо ґрунтової родючості в області [16, 37, 49].

На сьогоднішній день в Херсонській області основними землевласниками є різноманітні акціонерні товариства, з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські товариства, значна частка

сільськогосподарських угідь належить особистим господарствам населення.

Сучасне землекористування на Херсонщині характеризується великою часткою ріллі, причому при середній розораності сільськогосподарських угідь 87%, деякі райони області, наприклад, Іванівський, Каланчацький, Нижньосірогозький мають розораність більше 90%, що суперечить раціональному землекористуванню [1, 34].

Окремою категорією земель, яка використовується для ведення сільського господарства в Херсонській області, є зрошувані землі, площа яких є найбільшою в Україні. На зрошуваних землях вирощують в основному культури, які найбільш вимогливі до вологи та здатні забезпечити максимальний вихід продукції саме при належному зрошенні - це картопля, овоче-баштанні культури, деякі види кормових культур, виноград, плодіві насадження. Динаміка змін площ зрошуваних земель характеризується значним скороченням частки цих земель у загальній земельній структурі, хоча за останні роки позначилася тенденція поступового збільшення площ зрошуваних земель за рахунок поступової реконструкції зношених та введенням нових систем зрошення.

Структура посівної площі є одним з показників, які відображають інтенсивність і напрям використання земель, сполучання галузей землеробства, в деякій мірі дозволяє судити про його спеціалізацію [40].

Херсонська область спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур, овочівництві, баштанництві, садівництві і виноградарстві.

Серед зернових культур Херсонщини найбільш поширена пшениця, жито; серед круп'яних – просо, гречка; зернофуражних – ячмінь, кукурудза; та зернобобових – горох і соя [26].

Зернове господарство є найважливішим у всьому сільському господарстві Херсонської області. Воно дає основні продукти харчування для людей та являє собою кормову базу для тварин.

Виробництво технічних культур Херсонської області представлено вирощуванням олійних культур.

Важливе значення в структурі рослинництва посідає олійнопродуктовий підкомплекс. На території Херсонської області особливе місце займає вирощування соняшника та сої. У структурі посівних площ технічних культур соняшник займає 69,3 % [27].

Збільшення площ соняшнику пояснюється кон'юнктурою ринку, в результаті якої збільшуються посіви найбільш рентабельніших культур. При цьому не враховується той факт, що соняшник який вирощують по декілька років на одному полі дуже сильно виснажує землю, швидко знижуючи продуктивність і родючість ґрунтів. А відтак, господарства постійно збільшують посіви соняшнику, щоб забезпечити приріст валового збору культури, що характеризує екстенсивність ведення господарства. При цьому всі ці заходи нівелюються зменшенням валового збору інших культур, а також зниженням загальної продуктивності земель.

Овочівництво області є основною сировинною галуззю плодоовочевопродуктового підкомплексу. До складу підкомплексу входять овочівництво і садівництво. Посівні площі овочів складають 37,9 тис.га [28, 33].

1.2. Агрокліматичні чинники розвитку сільського господарства

Агрокліматичні ресурси – це співвідношення тепла, вологи, світла, яке необхідне для вирощування сільськогосподарських культур. Вони визначаються географічним положенням території в межах кліматичних

поясів і природних зон. Характеризують агрокліматичні ресурси три показники – сума активних температур повітря, тривалість періоду з активними температурами, коефіцієнт зволоження [53].

Клімат є одним із провідних факторів формування ґрунтового покриву території і визначальним чинником формування урожаю сільськогосподарських культур. Агрокліматичні ресурси території пріоритетно визначаються температурним режимом повітря й ґрунту в поєднанні з кількістю атмосферних опадів і запасами вологи в ґрунті. Незважаючи на відносну ідентичність клімату на території Степу, співвідношення тепла й вологи в різних зонах значно відрізняється.

Загальні риси клімату Херсонщини обумовлені розташуванням району дослідження в континентальній області кліматичної зони помірних широт. В області сформувався континентальний, жаркий, посушливий клімат. Спостерігається наступний хід метеорологічних елементів: тривалість сонячного сяйва до 2200 год./рік, кількість сумарної сонячної радіації близько 4700 – 4900 МДж/м², радіаційний баланс 2000 – 2250 МДж/м². Середньорічна температура повітря +9,0 – 10,5 °С, середня температура липня +22,8 – 23,8 °С, січня – від – 2,2 до – 4,3 °С. Абсолютний максимум температур 37 – 40 °С; абсолютний мінімум – 29 – 33 °С.

Тривалість вегетаційного періоду 210 – 245 днів, а безморозного, від останнього заморозку навесні до першого восени, від 165 до 220 днів. Період із середньодобовими температурами вище +10 °С за кількістю днів близький до безморозного, зазвичай накопичується 3200 – 3500 °С позитивних (активних) температур.

Річна сума опадів коливається в межах 350 – 470 мм зі зміною по роках від 140 – 160 до 600 – 660 мм [17]. Найбільш дощовий місяць – липень, а найбільш сухий – березень. 60 – 70% опадів припадає на теплий період року переважно у вигляді злив що, як правило,

супроводжуються грозою, шквалистим вітром, а іноді і градом. Характерні тривалі бездощові періоди тривалістю 50 – 60 днів і більше. Сніговий покрив невисокий і нестійкий.

Протягом року спостерігаються суховії. На основній частині території області відносна вологість повітря протягом 40 – 60 днів, найчастіше в денні години знижується до 30 %. При сильних суховіях падає до 10 – 15 %, а іноді і нижче.

Висока температура і низька вологість повітря обумовлюють інтенсивне випаровування з поверхні ґрунту і транспірацію. Середня випаровуваність на території Херсонської області складає 220 мм., тобто вона дорівнює, або навіть перевищує кількість опадів.

За рік зазвичай буває 15 -20 днів із сильним вітром, швидкість якого 14 м./с., у приморських районах таких опадів значно більше – від 20 до 40. Максимальна швидкість вітру може досягати 35 – 40м./с. Сильні вітри завдають шкоди сільськогосподарському виробництву і викликають вітрову ерозію ґрунту – курні бурі. Вони виникають найчастіше під час посушливої погоди, коли ґрунт не покритий рослинністю (квітень – березень).

Херсонська область розташована в зоні неповного весняного промочування. Максимальні запаси продуктивної вологи в кореневому шарі ґрунту спостерігаються навесні і в метровому шарі складають 90 – 110 мм. В посушливі роки запаси складають всього 50 – 70 мм., а глибина промочування – 40 – 60 сантиметрів. Основні запаси вологи в ґрунті створюються в зимовий період. Промерзання перешкоджає проникненню вологи всередину ґрунту.

Показники метеорологічних елементів на території області помітно змінюються з півночі на південь і з заходу на схід. Особливі умови складаються в прибережних районах Чорного й Азовського морів.

За агрометеорологічними показниками територія області поділена на 6 агрокліматичних районів [Додаток Б].

До складу Північно-західного району входять Великоолександрівський, Високопільський, Нововоронцовський і північні частини Верхньорогачицького і Великолепетихського адміністративних районів. Це найбільш забезпечена опадами частина сільськогосподарських угідь. Вирощуються на цих площах зернові і зерновобобові, соняшник, рицина, однолітні та багаторічні трави, кормові культури.

Східний район представлений Нижньосірогозьким, Іванівським і більша частина Великолепетихського і Верхньорогачицького адміністративних районів. Це найбільш посушлива, середньо забезпечена теплом частина області з високою імовірністю вітрової ерозії ґрунту, переважає богарне землеробство.

До Південно-східного району входять більша частина Каланчацького, Чаплинського, Новотроїцького і Генічеського адміністративних районів. Це дуже посушлива, добре забезпечена теплом частина області. Тут найвища імовірність вітрової ерозії ґрунту. Переважним у районі є зрошуване землеробство.

Південний район охоплює більшу частину Голопристанського, Скадовського і Цюрупинського адміністративних районів. Відрізняється високою забезпеченістю теплом і помірною посушливістю. Зона рисосіяння, овочівництва, садівництва, виноградарства та баштанництва. Великі площі займають зернові, зернобобові і кукурудза.

Центральний район до його складу входять Білозерський, Каховський, Горностаївський і більша частина Бериславського адміністративних районів. Територія добре забезпечена теплом і помірковано посушлива. Тут найбільш виражені водяна ерозія ґрунту і підвищена імовірність вітрової ерозії. Зрошуване землеробство, у тому

числі місцеве, займає великі площі. Це зона овочівництва, сої, виноградарства, рицини, зернової, зерновобобових, кукурудзи, соняшника і баштанних.

Приморський район. У його склад входять прибрежні частини Голопристанського, Скадовського, Каланчацького, Чаплинського, Новотроїцького і Генічеського адміністративних районів. Цей кліматичний район носить риси морського клімату, характеризується бризовою циркуляцією вітрів, найменш холодними зимами і м'яким температурним режимом улітку, найнижчим числом суховійних днів, самим тривалим вегетаційним і безморозним періодами і найменшою в області кількістю опадів [19].

1.3.Методика дослідження сільськогосподарського виробництва

Вивчення формування і розвитку сільського господарства є складним багатогранним процесом, що потребує цілого комплексу взаємопов'язаних методів, які становлять методику досліджень [31].

Розробка перспективних напрямків екологічно безпечного використання земельно-ресурсного потенціалу регіону обов'язково передбачає дослідження землекористування та фактичного використання земель. Як зазначено в працях [36, 47, 48, 50], аналіз використання земель за видами земельних угідь має на меті поступовий перехід до агроландшафтних систем землекористування та землеробства.

Перехід до агроландшафтної організації території потребує істотного зниження рівня сільськогосподарської освоєності території та формування локальних і регіональних екологічних мереж.

Дослідження розподілу земель за видами угідь - це перший напрям загальної програми аналізу використання земель. Другий напрям -

систематика оброблюваних земель в залежності від ротацій, як зазначається у роботах [9, 45] є менш розробленим і методично більш складним.

Методика польових досліджень і картографування фактичного використання земель була розроблена ще в 1960-х роках російським географом А. М. Ракітниковим. Ця методика акцентує такі моменти:

- у переважній більшості сільськогосподарських підприємств (господарств) наявні оброблювані землі різної якості;
- селяни-товаровиробники добре орієнтовані щодо різної агровиробничої продуктивності наявних земель і використовують їх порізно: кращі землі - більш інтенсивно, гірші - екстенсивне;
- рекомендовані сівозміни, які враховують певною мірою різну якість земель, у господарствах, як правило, не витримуються (погодні умови - вимерзання чи випрівання посівів озимих і весняні пересіви; брак насіння, техніки, хімікатів, робочої сили; недодержання технологій та ін.);
- фактичне використання земель (поза сівозмінами) достатньою мірою орієнтоване на різну якість і продуктивність окремих полів і ділянок.

Аналіз фактичного використання земель проводять методами польових досліджень, безпосередньо в господарствах.

Аналіз землекористування проводять у різних масштабах, з різною детальністю - від окремих сільськогосподарських підприємств і територіальних громад (сільські і селищні ради) до адміністративних районів, областей і регіонів.

Під час дослідження для потреб визначення рівня концентрації виробництва сільськогосподарської продукції в якості первинних показників варто використовувати дані сільськогосподарських підприємств (включаючи фермерські господарства), при цьому не

враховувати дані виробництва в особистих господарств населення (більша частина продукції в яких виробляється для власного споживання). Такий підхід пояснюється тим, що саме показники обраної групи господарств виробляють товарну сільськогосподарську продукцію.

За технологічним принципом виробництва продукції розрізняють галузеву і внутрішньогалузеву спеціалізацію. Галузева - це спеціалізація, за якої певна галузь функціонує в підприємстві за принципом замкнутого (закінченого) циклу виробництва [42]. По суті, абсолютна більшість сільськогосподарських культур через свої біологічні особливості вирощуються від посіву (посадки) до одержання готової продукції на одній і тій самій земельній ділянці. В процесі такого вирощування підприємство виконує всі технологічні операції, оскільки їх неможливо вичленити і розподілити за іншими господарствами або їх підрозділами у вигляді самостійних виробництв. Тому зрозуміло, що для рослинництва характерна, як правило, галузева спеціалізація.

Внутрішньогалузева спеціалізація означає відокремленість виробництва в межах однієї і тієї самої галузі. Розрізняють два види внутрішньогалузевої спеціалізації: якісно багаторівневу і постадійну. Перша з них здійснюється з метою забезпечення якісного стану функціонування тієї чи іншої галузі. Наприклад, у зерновій галузі виділяються три або чотири якісно відмінних рівні виробництва зерна з повним технологічним циклом. Перший з них - виведення нових сортів і гібридів зернових культур - здійснюється науково-дослідними інститутами і селекційними станціями; другий - виробництво насіння еліти і першої репродукції - елітно-насінницькими господарствами; третій - виробництво сортового насіння другої репродукції - в спеціалізованих підрозділах аграрних підприємств; четвертий рівень - виробництво товарного зерна [7].

Для визначення територіальної спеціалізації й спеціалізації аграрних підприємств використовують показник структури товарної продукції.

Основним показником, що характеризує рівень спеціалізації, є частка продукції головної галузі в структурі товарної продукції: її визначають за формулою [30]:

$$d_i = \frac{T_i}{\sum T_n}$$

де T_i - сума від реалізації окремого виду продукції, грн.;

$\sum T_n$ - загальна сума грошових надходжень від реалізації продукції, грн.

Наближення середньозваженого показника до 1 засвідчує вищий рівень розвитку товарного виробництва.

Недоліком такого визначення рівня спеціалізації є неможливість врахувати рівень додаткових галузей. Тому для визначення рівня спеціалізації користуються середньозваженим показником рівня розвитку товарних галузей [41]:

$$c_i = \sum (d_i \cdot j)^2$$

де c_i - частка 1-го виду продукції в підприємстві.

Ефективність виробництва в аграрних підприємствах залежить не лише від розміру галузей, які в них є провідними, а й від того, як розвинуті й інші галузі, що мають товарний характер. Чим більше в господарстві таких галузей, тим, як правило, менші їх розміри і нижча концентрація виробництва. Це інколи негативно відбивається на кінцевих результатах господарювання. Щоб врахувати ступінь розвитку усіх товарних галузей у підприємстві, необхідно визначити і проаналізувати коефіцієнт зосередження товарного виробництва (Кз):

$$Kз = \frac{100}{\sum_{i=1}^n ПВ_i (2N_i - 1)}$$

де P_{vi} — питома вага i -ї галузі в структурі товарної продукції, %;
 M порядковий номер i -ї галузі в ранжированому ряду, побудованому за спадаючою ознакою: перше місце присвоюють галузі з найбільшою питоною вагою в структурі товарної продукції, а останнє - з найменшою [3, 8, 13, 41].

У кінцевому підсумку спеціалізація сприяє збільшенню обсягів і підвищенню якості продукції, зростанню продуктивності праці й зниженню витрат виробництва, підвищенню його рентабельності. Економічну ефективність спеціалізації характеризує така система показників:

- вартість валової й товарної продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, на одного середньорічного працівника, на 100 грн. виробничих основних фондів і на 100 грн витрат виробництва;

- вихід зерна на 100 га ріллі;

- рентабельність виробництва.

В основу методики досліджень сільського господарства покладено комплексне взаємоузгоджене поєднання статистико-економічних, економіко-математичних та соціологічних методів, а також моделювання, економічних порівнянь, експертних оцінок, про що наголошують науковці [2, 8, 22, 30, 35, 46 та ін.].

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

За основу методики дослідження сільського господарства покладено поєднання математично-економічних, статистико-економічних та соціологічних методів.

Сучасна структура землекористування Херсонської області характеризується високою часткою ріллі. У відсотковому співвідношенні рівень розораності території складає 87%, проте в окремих районах області він сягає більше 90% (це суперечить раціональному землекористуванню).

Позитивно, на рослинницький комплекс області впливають сприятливі агрокліматичні ресурси. Вони, у поєднанні із потужними зрошуваними системами (саме на територію Херсонщини припадає найбільша в Україні частка зрошуваних земель), які протягом останніх років потужно розвиваються – є одними з провідних чинників розвитку сільськогосподарського комплексу.

Територія регіону спеціалізується на вирощуванні таких рослинницьких культур, як: овоче-баштанні, технічні та зернові.

Найбільш поширені зерновобобові культури- соя і горох; зернові – жито та пшениця; круп'яні – гречка та просо; зерновофуражні – ячмінь та кукурудза.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ

2.1. Фізико-географічні умови та чинники розвитку сільського господарства

Природні умови і ресурси впливають рослинництво усією своєю сукупністю, однак їх можна поділити на окремі елементи природного комплексу і вплив кожного з них виявити окремо. Головними природними ресурсами, які впливають на сільськогосподарське виробництво є земля, тепло і волога.

Оцінка землі, як основного засобу агропромислового виробництва, предмета та знаряддя праці передбачає насамперед кількісне представлення її природної та економічної родючості.

Територіальною одиницею оцінки землі на великій території переважно з однорідним кліматом є сільськогосподарські типи земель, що безпосередньо перебувають під впливом господарської діяльності людини; при цьому враховують положення їх у рельєфі, розчленованість.

Сільськогосподарський тип землі є сукупністю тих особливостей території, які в умовах даної місцевості визначають виробничий напрям землеробства і основні прийоми агротехніки вирощування сільськогосподарських культур [51].

Природна родючість ґрунту в процесі використання переходить в економічну родючість – результат взаємодії природних, техніко-економічних та соціально-економічних чинників. Показником кількісної оцінки природної родючості ґрунту є коефіцієнт окупності затрат, що характеризує вихід продукції рослинності з одиниці земельної площі по відношенню до сукупних затрат на виробництво цієї продукції.

На півночі території Херсонської області переважають південні чорноземи з лесовим підґрунтям. На південь вони переходять у темно-каштанові й каштанові ґрунти, які залягають іноді солонцями.

Основу ґрунтового покриву Великоолександрівського району складають чорноземи південні з важко- та середньосуглинковим механічним складом з переважанням крупно пилуватої фракції, що визначає схильність ґрунтів до процесів дефляції та ерозії. Ґрунтам притаманне короткострокове сезонне перезволоження, вони потребують регулювання водно-повітряного режиму [41].

Оцінювати агрокліматичні ресурси необхідно при розміщенні насамперед сировинної сфери або аграрної.

Коли йдеться про земельну оцінку агрокліматичних ресурсів, то клімат є основним природним ресурсом сільськогосподарського виробництва життєвою основою людства на всіх історичних етапах його розвитку [20].

За агрометеорологічними показниками Великоолександрівський район Херсонської області належить до Північно-Західного агрокліматичного району.

Великоолександрівський район найбільше забезпечений опадами серед регіонів Херсонської області. У районі переважають рівнинні форми рельєфу та наявна невелика частка несприятливих природних процесів (яружно-балкові системи). Природні умови Великоолександрівського району Херсонської області сприяють вирощуванню зернових та технічних культур та баштанництва.

За реакцією рослин на світло їх поділяють на рослини довгого дня (пшениця, жито, овес, ячмінь, горох, буряк, морква тощо), короткого дня (просо, сорго, кукурудза, сорго) і рослини, які не залежать від тривалості дня (соняшник, гречка) [10].

На ефективність територіальної організації сільськогосподарського виробництва значно впливає рельєф місцевості. Рельєф – основна причина агровиробничої неоднорідності земель і тому є важливою передумовою для диференціації способів впливу на ґрунти [25].

Вплив рельєфу виявляється в розміщенні і конфігурації сільськогосподарських угідь, роботі сільськогосподарських машин, характері меліоративних робіт, розміщенні і врожайності сільськогосподарських культур, конфігурації сільських доріг і сільських населених пунктів.

У сільськогосподарській одиниці рельєфу найбільше значення мають нахил поверхні, що впливає на умови стоку вологи, зволоженість, інтенсивність змиву ґрунтів і утворення ярів.

Кут падіння сонячних променів на поверхню землі, тобто зігрівання поверхні різної експозиції, залежить від крутизни місцевості. Південний схил найтепліший, західний і східний мають проміжне місце. Тому тривалість безморозного періоду на випуклих формах рельєфу трохи більша, ніж у западинах. Нижні ділянки схилу краще захищені від вітрів удень, але вночі на них застоюється більш холодне повітря [11].

Територія Великоолександрівського району розташована в Причорноморській низині на правобережжі Дніпра в межах Дніпро-Інгулецького корінного плато. Частина району, що прилягає до річки Інгулець має горбистий рельєф з великою кількістю балок і річкових терас льодовикового періоду. Інша територія – стрілоподібна рівнина, характерна для всієї Причорноморської низини. Рівнинний рельєф сприятливий для будівництва автомобільних та залізничних шляхів, розвитку землеробства.

Зональні або внутрішньозональні поєднання природних умов і ресурсів є природною основою виділення зональних АТК, які в цьому

разі визначальні щодо формування зональних циклів сільськогосподарського виробництва. Узагальнюючим показником оцінки ефективності використання сумарного природно-ресурсного аграрного потенціалу є вихід обсягу виробництва кінцевої продукції землеробства за одиницю цього потенціалу [40].

2.2. Суспільно-географічні чинники розвитку сільського господарства

Значну роль у розвитку сільського господарства відіграють суспільно-географічні фактори. Під їх впливом часто формується тип господарства, що дуже відрізняється від переважаючого в певній природній зоні [12].

Перш ніж аналізувати вплив кожного із суспільно-географічних факторів на територіальну організацію сільськогосподарського виробництва, слід виявити ступінь однорідності соціально-історичних умов досліджуваної території, оскільки певні особливості успадкованого від минулого розміщення сільського господарства самі стають фактором його розміщення в наступні періоди. Таку роль відіграють зміни природних ландшафтів, що вже сталися під впливом їх вікового використання; засоби виробництва тривалого функціонування; нагромадженому місцевому досвіду; пристосованість до місцевих умов сортового складу рослин. Саме тому, етапи поширення різних форм землеробства так чи інакше позначаються на сучасних територіальних відмінностях сільськогосподарської діяльності [24].

Великоолександрівський район розташований у верхній західній частині правобережної Херсонщини, у зоні ризикованого землеробства. На півночі межує з Високопільським і Нововоронцовським районами, на сході і півдні - з Бериславським районом Херсонської області, на заході - з Березнегуватським і Снігурівським районами Миколаївської області.

По території району протікає річка Інгулець. Площа району - 154 тис. км кв. 5,3% від території області. За статистичними даними, представленими на сайті Великоолександрівської райдержадміністрації населення на 1 січня 2017 року складає 25697 осіб.

На формування сільського господарства істотно впливають насамперед чисельність і густота сільського населення, продуктивність праці якого зумовлює обсяг сільськогосподарського виробництва, його спеціалізацію, рівень комплексності та можливості організації території. При цьому слід враховувати особливості природного і механічного руху та віку населення [18].

Говорячи про ефективність використання трудових ресурсів села, слід мати на увазі їх територіальну локалізацію, яка найповніше виявляється в особливостях розселення. У сільському господарстві, більше ніж у галузях промисловості, пов'язані між собою місце проживання і характер виконуваної роботи [15]. Це пояснюється тим, що зайняте у сільському господарстві населення повинно бути до певної міри розподілене на оброблюваній території, а також тим, що диференціація занять населення в сільському господарстві порівняно менша, ніж у промисловості [52].

У складі Великоолександрівського району чотири селища міського типу (Велика Олександрівка (райцентр), Біла Криниця, Калінінське і Кар'єрне) та 54 сільські населені пункти [Додаток А]. Статева структура району, показує, що в ньому переважають чоловіки, а вікова – особи працездатного віку. У структурі осіб працездатного віку переважали трудові міграції. В результаті міграційного та природного руху, населення у 2018 році зменшилося на 290 осіб, або на 1,1 %.

Тенденція до зменшення чисельності сільського населення значно вплинула на ефективність сільськогосподарського виробництва. Основна причина відтоку населення з сільської місцевості – низькі

умови життя та низькі рівні заробітних плат у сільському господарстві. Однією з найважливіших проблем є сезонність праці. Даний фактор впливає на умови діяльності та склад робітників у сільському господарстві, оплату праці, соціально-культурні та побутові умови життя. Сезонність аграрної праці має об'єктивну основу.

Транспортно-географічне положення – важливий фактор, який впливає на територіальну організацію сільського господарства. Чим більша протяжність шляхів сполучення і вища густота транспортних засобів, тим більші можливості для розвитку сільського господарства, розширення сфери його зв'язків з іншими галузями народного господарства [21]. В міру прокладання нових шляхів сполучення в сільських місцевостях збільшуються відстані економічно вигідної доставки сільськогосподарських продуктів до місць їх масового споживання і переробки з районів з нижчою собівартістю виробництва цих продуктів [32].

Транспортна забезпеченість повинна відповідати поступовому перетворенню населених пунктів у добротні поселення з відповідними житловими і комунально-побутовими умовами, що дасть змогу створити всі умови для високопродуктивної праці й інтенсивного розвитку сільського господарства [13].

На території Великоолександрівського району досить добре розвинена транспортна мережа. Тут проходить залізниця (105 км.), та автошлях (135 км.).

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Основними чинниками, які впливають на розвиток сільськогосподарського комплексу Великоолександрівського району Херсонської області є:

1. економічні: спеціалізація, кон'юнктура ринку та ефективність виробництва;
2. суспільно-географічні: населення, транспорт, економіко-географічне положення території;
3. природно-географічні: кліматичні, ґрунтові та орографічні ресурси.

За агрометеорологічними показниками район дослідження належить до Північно-Західного агрокліматичного району. Територія найкраще забезпечена опадами серед інших районів Херсонщини, в орографічному відношенні переважають рівнинні форми рельєфу, що є цілком сприятливими природними умовами для розвитку сільськогосподарського виробництва.

На території району, внаслідок міграційних рухів спостерігається скорочення населення, що негативно впливає на ефективність сільськогосподарського виробництва.

Великоолександрівський район в Херсонській області займає так зване «периферійне» положення, через що негативно впливає на збуті сільськогосподарської продукції.

РОЗДІЛ 3

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Галузева структура сільського господарства району

Великоолександрівський район Херсонської області займає одну з провідних ролей в сільському господарстві Херсонщини. Серед високо розвинених галузей Великоолександрівського району є вирощування зернових та технічних культур.

Серед зернових культур району найбільш поширена пшениця та жито.

Для аналізу ефективності використання сільськогосподарських угідь розглянемо динаміку зміни посівних площ Великоолександрівського району за останні 5 років (рис. 3.1.). Починаючи з 2013 року в районі спостерігається збільшення частки посівних площ, що говорить про інтенсивний розвиток галузі рослинництва. Серед причин такого розвитку слід виділити: збільшення ринкового попиту у продукції сільського господарства; зацікавленість фермерських та особистих господарств населення у галузі рослинництва, оскільки вона має сталий економічний ефект.

Найбільша частка посівів припадає на 2014 рік, головним фактором підвищення якої є розвиток зрошувальних систем у районі. По території району протікає річка Інгулець, яка є основою для створення зрошувальних систем. Загальна площа зрошувальних земель – 1205 га. Діють 3 зрошувальні системи у Борозенській (1005 га.), Старосільській (100 га.) та Трифонівській (100 га.) сільських радах [3]. З 2015 по 2017 роки спостерігається невелике коливання частки угідь, оскільки в районі наявний процес збільшення дефляції та ерозії ґрунтів та недостатня

матеріально-технічна забезпеченість господарств. Проте з 2017 року розміри посівних площ поступово починають збільшуватись.

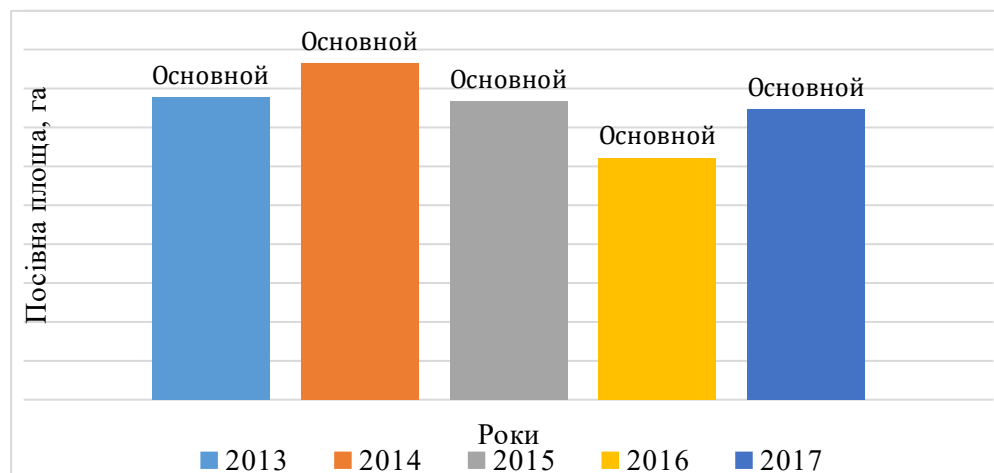

Рис. 3.1. – Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур.

Складено автором за [42]

Для аналізу ефективності використання сільськогосподарських угідь розглянемо динаміку урожайності сільськогосподарських культур на посівних площах Великоолександрівського району за 2013 та 2017 роки.

Рис. 3.2. Частка сільськогосподарських культур по району у 2013 році

Складено автором за [39, 40]

Як видно з даних діаграми частка посівів різних сільськогосподарських культур досить неоднорідна (рис. 3.2.). Найбільшу площу у 2013 році займали ярі зернові та зерновобобові та озимі культури. Досить добре в районі були розвинені технічні культури. Найменша частка припадала на кукурудзу, картоплю та баштанні культури.

Рис. 3.3. Частка сільськогосподарських культур по району у 2017р.

Складено автором за [40, 42, 44]

З 2014 по 2017 роки галузева структура рослинництва в районі дещо змінилася. Помітно збільшилась частка технічних культур; зменшилися посіви зернових та зерновобобових та кормових культур. Виробництво технічних культур Великоолександрівського району представлене картоплею та кукурудзою. Найменшу частку посівів у 2017 році займали баштанні культури та овочі відкритого та закритого ґрунту (рис. 3.3.).

Такі коливання посівів сільськогосподарських культур пов'язані з кліматичними і економічними факторами, зокрема рівнем агротехніки, кон'юктурою ринку та інтенсифікацією виробництва.

Тваринництво – це галузь сільського господарства, що займається розведенням і використанням сільськогосподарських тварин. Воно забезпечує людей харчовими продуктами, дає сировину для легкої і харчової, а також фармацевтичної промисловості. Тваринництво охоплює ряд підгалузей, основними з яких є скотарство, свинарство, вівчарство та птахівництво. Крім того, виділяються ще і менш значні і дуже вузькі галузі: бджільництво, шовківництво, рибицтво, кролеводство.

Галузева структура тваринництва району представлена всіма підгалуззями. Для більш детального її вивчення, необхідно проаналізувати зміну часток окремих видів тваринництва за останні п'ять років.

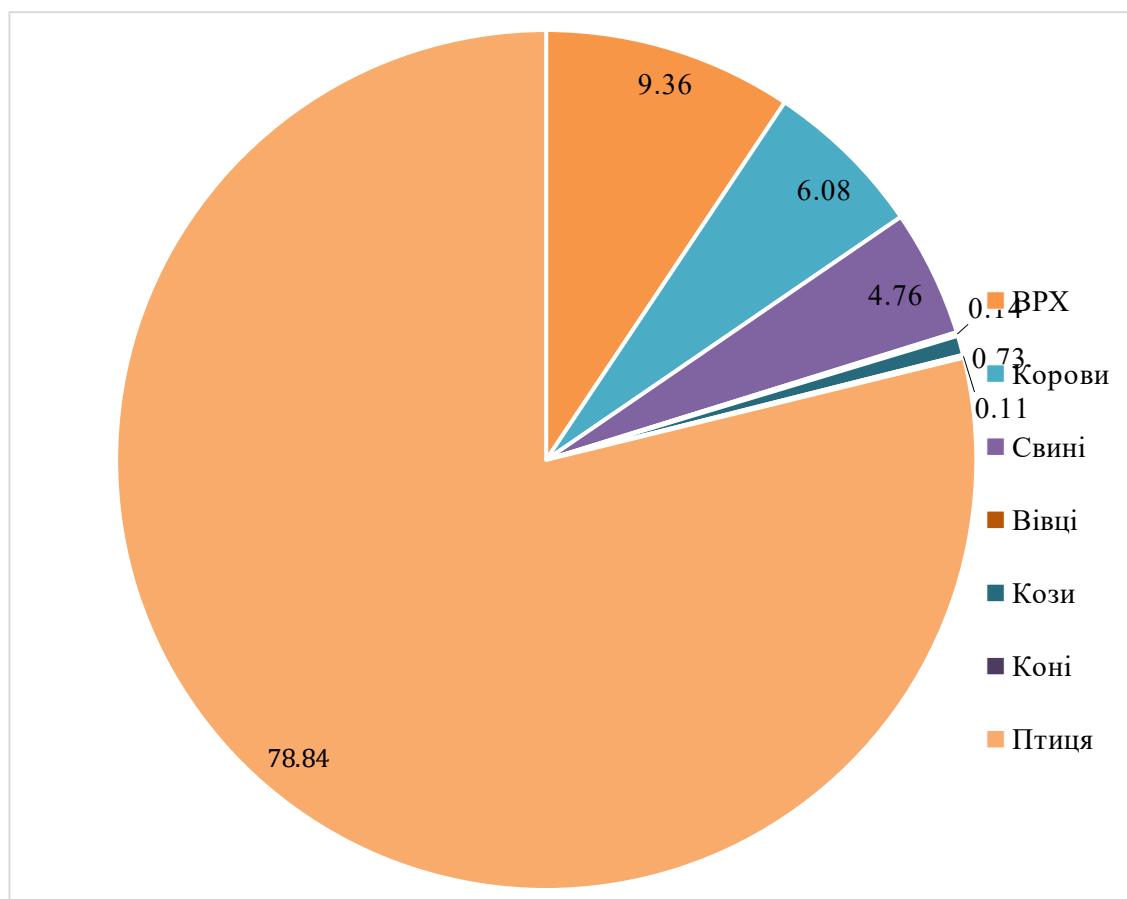

Рис. 3.4. Поголів'я тваринництва у 2013 році

Складено автором за [39]

Тваринництво Великоолександрівського району у 2013 році найбільше представлене поголів'ям птиці, частка якого складає – 78,8 % (рис 3.4.). Також в районі досить стабільно збільшувалось поголів'я великої рогатої худоби (9,36 %) та кількість корів (6,08 %). Такий розвиток пояснюється наявністю потужної кормової бази на території району, та відсутності зайнятості сільського населення, тому єдиним доходом населення є скотарство.

Найменша частка припадає на поголів'я коней (0,11 %), кіз (0,73%) та вівці (0,14 %). Ці підгалузі розвиваються переважно в особистих господарствах населення і значного поширення на території району не отримали.

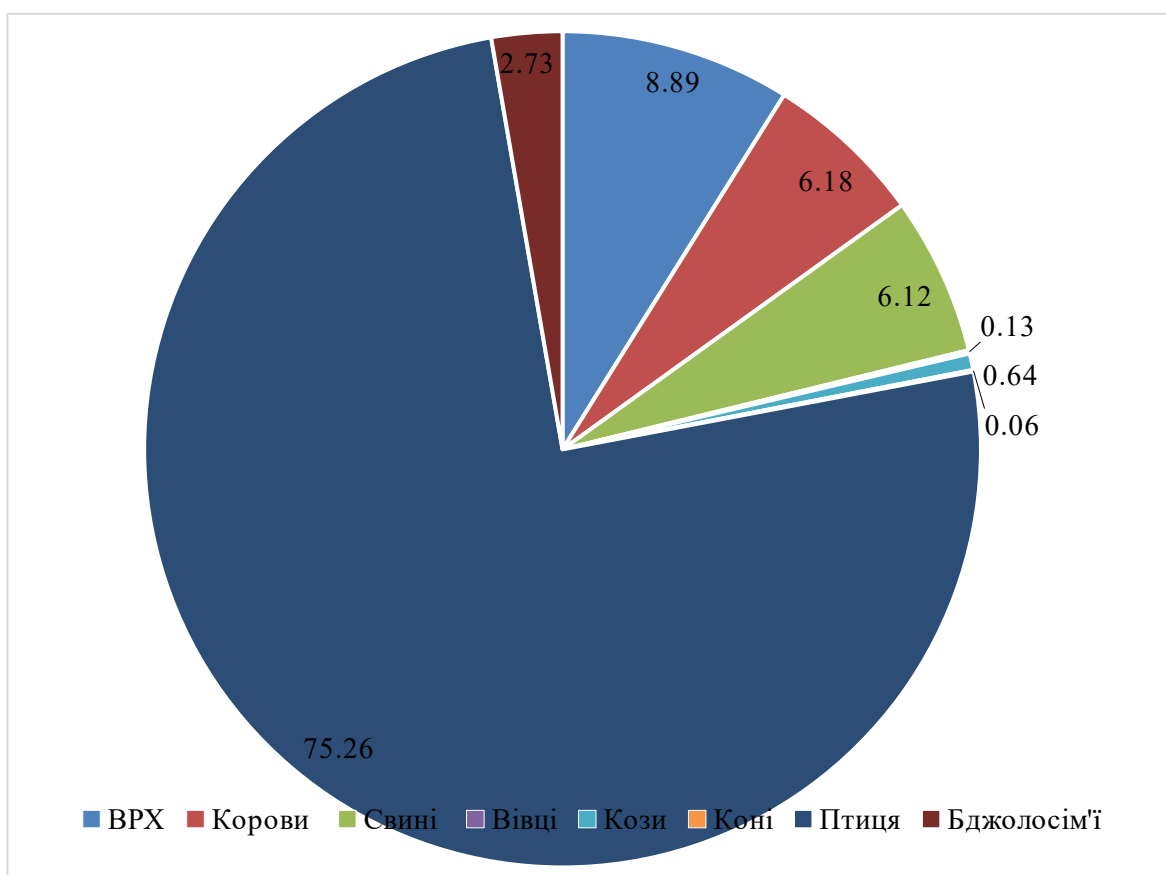

Рис. 3.5. Поголів'я тварин у 2017 році

Складено автором за [40]

З 2014 по 2017 роки галузева структура тваринництва дещо змінилася. З діаграми видно, що зменшилася частка великої рогатої худоби (8,89 %). Причиною цього є скорочення посівів кормових культур, слабе матеріально-технічне забезпечення галузі та її зосередження переважно в господарствах населення. Також зменшилася частка птиці у загальному виробництві. Поголів'я корів та коней у порівнянні з 2013 роком збільшилось про що свідчить відповідні статистичні дані.

У 2016 році з'явилась нова підгалузь тваринництва – бджільництво (рис 3.5.). Її виробництво складало – 1805 бджолосімей, а у 2017 році – 2136 бджолосімей. Частка бджільництва у тваринництві регіону у 2017 році складала – 2,73 %. Стрімкий розвиток галузі пов'язаний з підвищенням частки експорту продукції бджільництва, як в районі, так і в області в цілому.

Просторово-часовий аналіз розвитку сільського господарства Великоолександрівського району дав змогу виділити його провідні підгалузі:

- рослинництво: зернові та зернобобові, технічні та кормові культури.
- тваринництво: велика рогата худоба, корови, птиця, бджільництво.

3.2. Зони спеціалізації сільського господарства Великоолександрівського району

Спеціалізація є однією з форм суспільного поділу праці як між різними галузями сільськогосподарського виробництва, так і всередині галузей. Вона передбачає відособлення і створення галузей для виробництва однорідної продукції.

Найкращим способом поєднання сільськогосподарських галузей слід вважати поглиблену спеціалізацію, яка передбачає розвиток не всіх, а лише кількох галузей в кожному господарстві. Вона забезпечує великі розміри виробництва, здійснення комплексної механізації, впровадження нової технології і прогресивної організації праці [42].

Під час дослідження сільського господарства Великоолександрівського району було визначено коефіцієнти спеціалізації окремих галузей тваринництва та рослинництва, складені відповідні картосхеми, на яких виділені зони спеціалізації району [42]. Галузева структура району представлена майже всіма головними підгалуззями сільського господарства області, серед них:

- рослинництво представлено зерновими, технічними, зерновобобовими, овочевими, кормовими та баштанними культурами;
- в тваринництві перевага надається птахівництву, свинарству та бджолярству.

При дослідженні розвитку сільського господарства Великоолександрівського району нами було проаналізовано посівні площі під сільськогосподарськими культурами. Необхідно зазначити, що провідна роль у районі належить пшениці та технічним культурам (рис. 3.6.).

Основна причина коливань виробництва озимих зернових – цикли врожайності минулих років, які, в свою чергу, залежать від кліматичних показників. Однак, зауважимо, що не останню роль тут відіграють також переорієнтація виробництва господарств регіону та відведення земель до більш рентабельніших культур (зокрема соняшнику).

До спеціалізованих зон, за результатами досліджень було віднесено такі сільські та селищні ради:

- озимі культури: Старосільська (1,75), Новодмитрівська (1,50), Великоолександрівська (1,23), Давидоблідська (1,02), Благодатівська

(1,48), Брускинська (1,18), Новокубанська (1,38), Чкалівська (1,02) і Чарівнянська (1,67);

- технічні культури: Бобровокутська (1,44), Чкалівська (1,03), Благодатівська (1,09), Новокубанська (1,09), Давидоблідська (1,18), Великоолександрівська (1,43), Білоусівська (1,27), Новопавлівська (1,47) та Новокалузька (1,21).

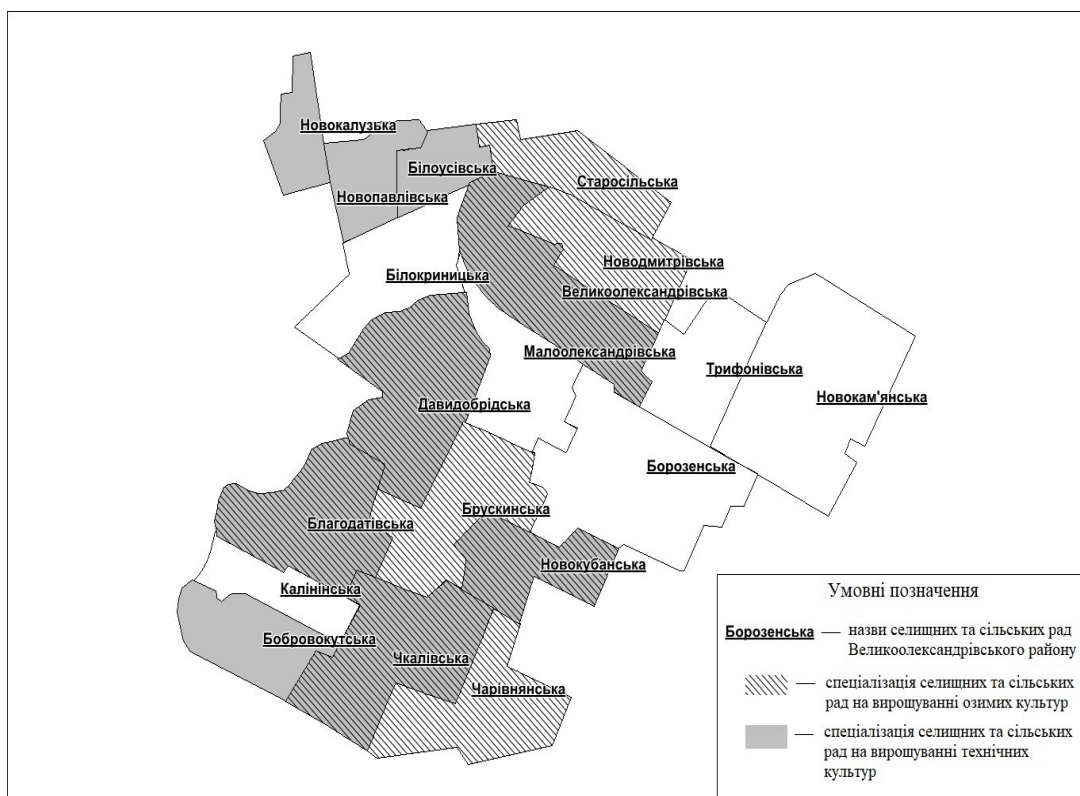

Рис. 3.6. Спеціалізація сільських та селищних рад Великобоксандрівського району Херсонської області на вирощуванні зернових та технічних культур

Складено автором за [38]

В районі також вирощують зернові та зерновобобові, баштанні, овочеві та кормові культури (рис. 3.7.).

Характеризуючи показники спеціалізації цих культур, слід зазначити, що майже у всіх селищних радах вони менше 1, що говорить про досить незначну частку їх посівів. Показник спеціалізації вище 1 по селищним радам:

- зернові та зерновобобові культури (рис. 3.7.): Малоолександрівська (1,82), Новокам'янська (1,45), Трифонівська (1,66), Чкаловська (1,71), Калінінська (1,95), Брускінська (1,57), Борозенська (1,16);

- баштанні культури (рис. 3.8.): Давидоблідська (1,08), Новопавлівська (5,28), Новокубанська (2,01), Старосільська (1,58), Чкалівська (1,11), Бобровокутська (1,02), Брускінська (1,93), Білокриницька (8,44);

- овочеві культури (рис. 3.7.): Калінінська (4,19), Великоолександрівська (1,93), Білокриницька (20,30), Бобровокутська (1,14), Новодмитрівська (2,87), Чарівнянська (1,69), Малоолександрівська (1,00), Борозенська (1,49), Новокам'янська (1,30);

- кормові культури (рис. 3.8.): Благодатівська (1,00), Брускінська (1,65), Борозенська (2,94), Чарівнянська (1,66), Новокубанська (1,30), Малоолександрівська (1,02), Білокриницька (4,63), Новодмитрівська (1,55), Трифонівська (1,45), Новокам'янська (1,30).

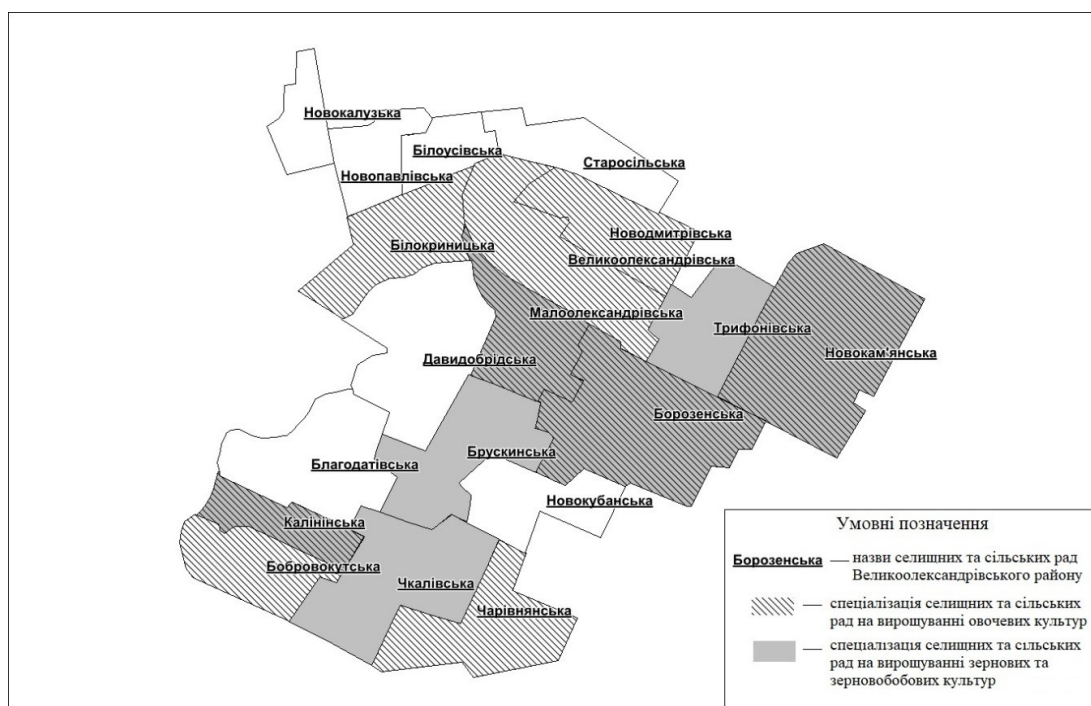

Рис. 3.7. Спеціалізація сільських та селищних рад Великоолександрівського району Херсонської області на вирощуванні зернових і зерновобобових, та овочевих культур

Складено автором за [38, 42, 43]

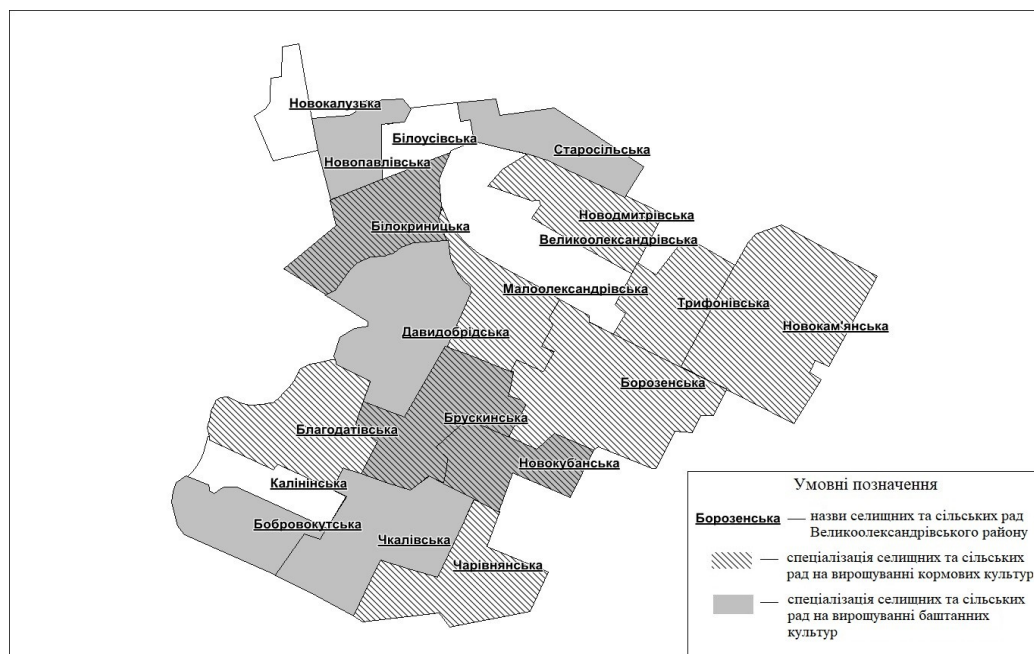

Рис. 3.8. Спеціалізація сільських та селищних рад Великоолександрівського району Херсонської області на вирощуванні кормових та баштанних культур

Складено автором за [38, 42, 43]

Тваринництво в районі відіграє менш вагому роль, ніж рослинництво. Причиною цього стало недостатнє кормове забезпечення району, через низькі частки посівних площ відповідних культур.

Провідна роль серед галузей тваринництва у районі належить птиці, коровам та свиням.

За результатами розрахунків, по селищним радам можна виділити наступні райони спеціалізації:

- птиця (рис.3.9.): Новокалузька (1,00), Брусинська (1,13), Давидовоборівська (1,08), Малоолександрівська (1,08), Новокубанська (1,09), Новопавлівська (1,09), Новодмитрівська (1,06), Старосільська

(1,04), Борозенська (1,02), Чарівнянська (1,01), Благодатівська (1,05), Білоусівська (1,17);

- свині (рис. 3.10.): Калінінська (3,65), Білокриницька (4,04), Трифонівська (1,04), Великоолександрівська (4,02), Борозенська (1,58);

- бджолосім'ї (рис. 3.9.): Бобровокутська (2,86), Калінінська (1,85), Брускинська (1,10), Малоолександрівська (2,03), Новокам'янська (1,19), Трифонівська (1,76), Новодмитрівська (1,87), Старосільська (1,29), Новокалузька (1,72) та Новопавлівська (2,65).

Конярство та свинарство району не набули значного поширення, і їх коефіцієнт територіальної локалізації по адміністративним одиницям менше 1. Бджолярство почало розвиватись у 2016 році і дотепер стало потужною галуззю тваринництва.

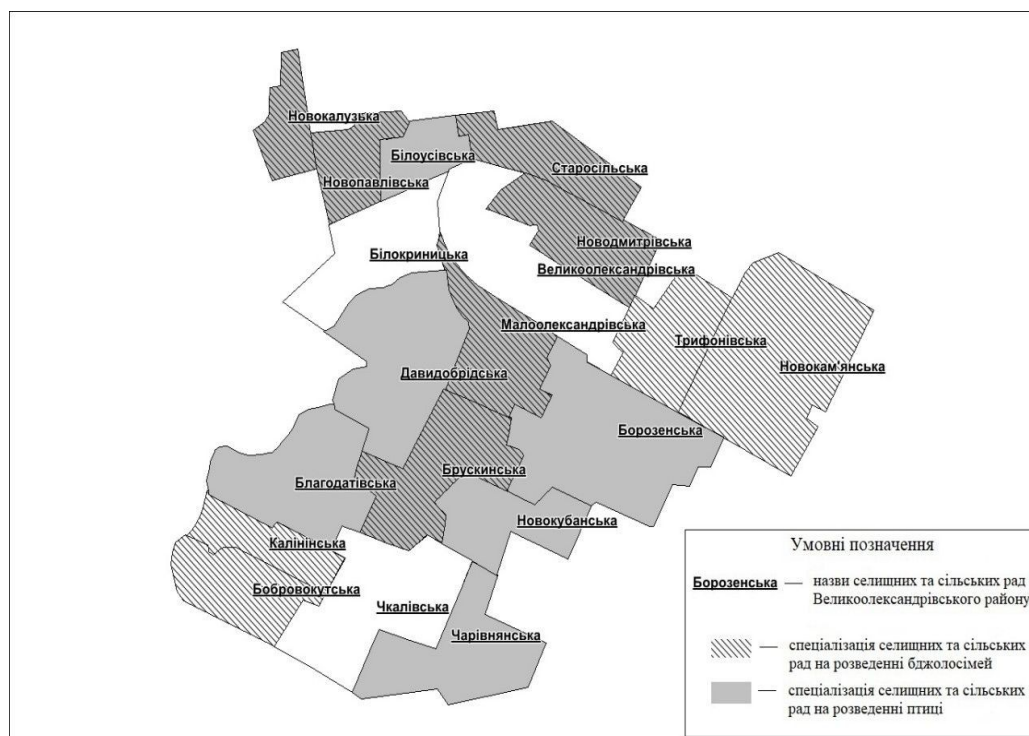

Рис.3.9. Спеціалізація сільських та селищних рад Великобоксандрівського району Херсонської області розведенні птиці та бджолосім'ях

Складено автором за [42, 43, 44]

Порівняння показників зміни поголів'я сільськогосподарських тварин вказує на збільшення частки основних видів тварин в особистих господарствах населення.

Дослідження чисельності птиці на території Великоолександрівського району Херсонської області вирізняється складністю дослідження, аналізу чисельності птиці, що зумовлено відсутністю статистичної інформації у розрізі всіх категорій господарств. Просторовий аналіз чисельності птиці дозволяє зробити висновок про регіональну тенденцію збільшення поголів'я птиці та посилення територіальної концентрації чисельності птиці в Великоолександрівському районі

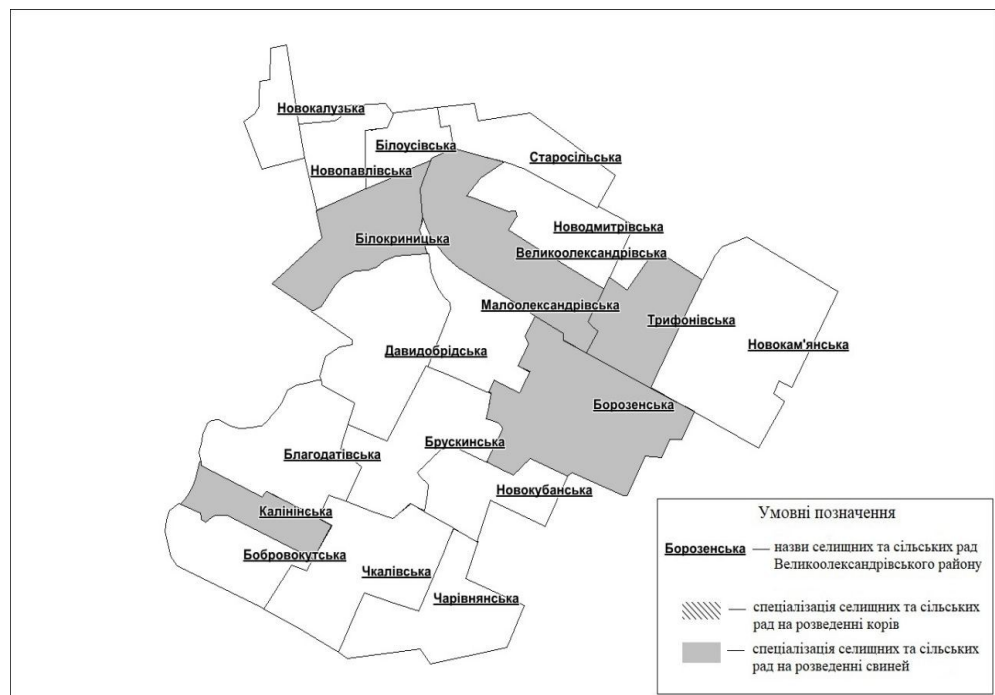

Рис. 3.10. Спеціалізація сільських та селищних рад Великоолександрівського району Херсонської області на розведенні корів та свиней

Складено автором за [38, 42]

Важливим етапом при аналізі територіальних зрушень та сучасного стану виробництва тваринницької продукції є аналіз

просторової диференціації поголів'я сільськогосподарських тварин в господарствах регіону протягом досліджуваного періоду.

Визначення груп дозволило провести аналіз характерних змін у кількісному складі поголів'я корів на території регіону. Водночас даний аналіз дозволив визначити значення інтенсивності тваринництва в розрізі окремих видів сільськогосподарських тварин.

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Великоолександрівському району належить провідна роль у розвитку сільськогосподарського комплексу регіону.

За результатами проведеного нами дослідження, було визначено зони спеціалізації рослинництва та тваринництва Великоолександрівського району Херсонської області.

Провідна роль на території району належить рослинницькій галузі, що є харною як обласною, так і загальноукраїнською тенденцією. До високорозвинених галузей рослинницького комплексу території дослідження слід віднести – технічні, зернові та зерновобобові, кормові, баштанні та овочеві культури.

Галузева структура тваринництва Великоолександрівського району представлена всіма підгалуззями. Проте, провідна роль належить вирощуванню корів, свиней та птиці.

РОЗДІЛ 4

ЗМІНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ ОГН ТА ПІДПРИЄМСТВ ВЕЛИКООЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

За природно-географічними та суспільно-географічними факторами розвитку особистих господарств населення, територію Херсонщини поділяють на декілька зон: приміську, напівпериферійну та периферійну [5]. Територія Великоолександрівського району належить до периферійного типу розвитку галузей рослинницького напрямку в ОГН. У межах адміністративно-територіального формування у рослинництві товарним проявляється найбільше зерновий напрямок.

У 2013 році посівна площа усіх рослинницьких культур ОГН склала 34060 га, а у 2014 році дещо зменшилася – 27826 га; і на протязі 2015-2017 років простежується невелике нарощення площі посівів до 39556 га.

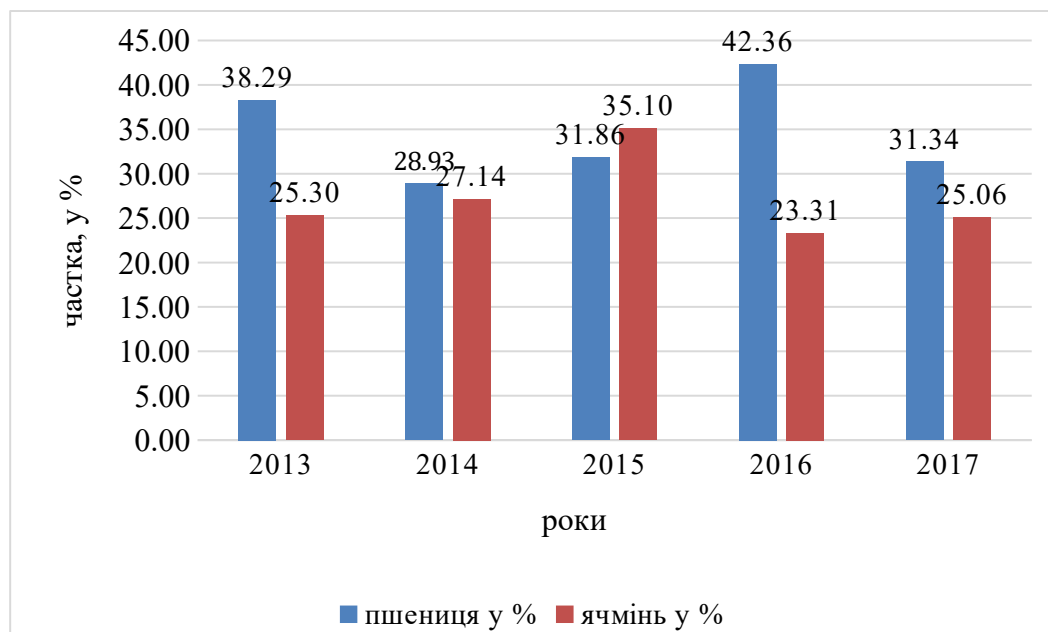

Рис. 4.1 Просторово-часова динаміка посівної площі пшениці та ячменю в ОГН у 2013-2017 роках

Складено автором за [38]

Найбільшу площу у структурі посівів серед інших сільськогосподарських культур займають пшениця та ячмінь та соняшник (рис. 4.1, рис. 4.2). У період з 2013 по 2017 рр. відсоток посівних площ пшениці та ячменю у ОГН зменшується. Якщо у 2013 році на пшеницю припало 38,29%, а на ячмінь – 25,30%, то в 2017 відповідно – 31,34% і 25,06%. Стосовно посівів соняшнику, то тут спостерігається стрімке збільшення посівів: у 2013 році – 20,68%, а у 2017 році – 31,74%.

Причинами таких тенденцій є те, що зараз майже не беруться до уваги наукові підходи щодо формування структури посівних площ. Структуру сільськогосподарського землекористування нині формує ринок. Саме тому на території Великоолександрівського району у структурі сівозміни найбільшу площу займають соняшник, пшениця та ячмінь. Всі ж інші сільськогосподарські культури мають значно меншу посівну площу у зв'язку із кон'юнктурою ринку.

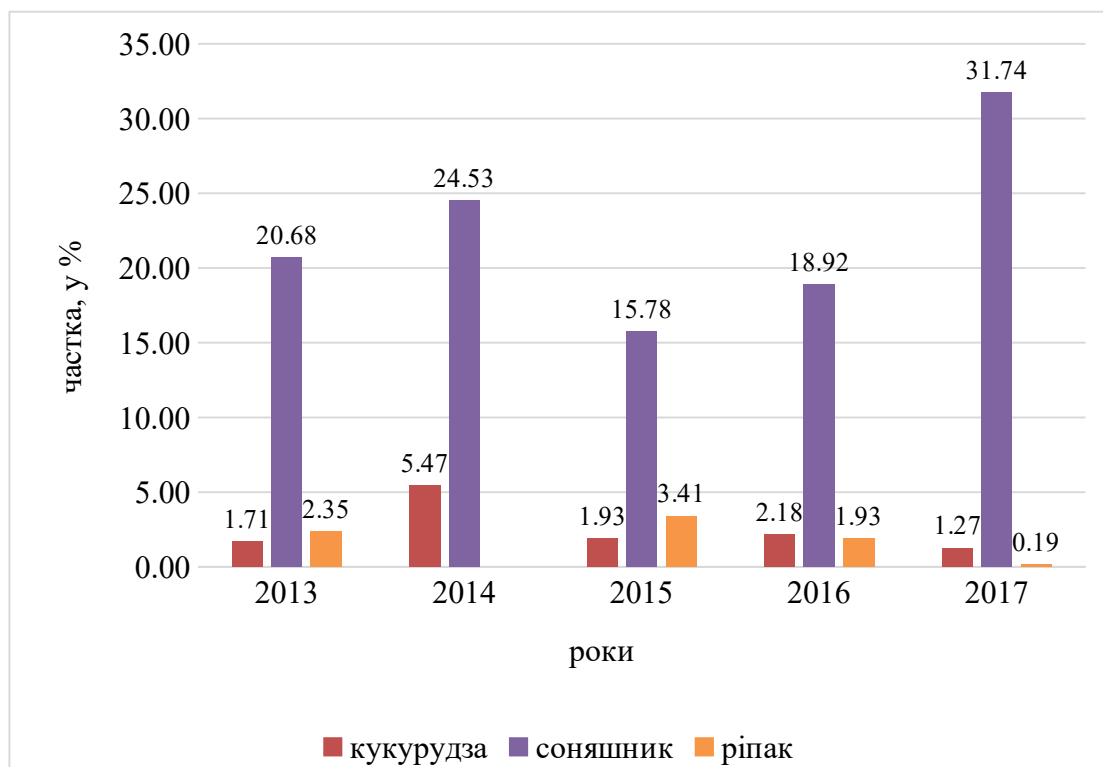

Рис. 4.2 Просторово-часова динаміка посівної площі кукурудзи, соняшнику та ріпаку в ОГН у 2013-2017 роках

Складено автором за [38]

Щодо інших сільськогосподарських культур на території Великоолександрівського району, то тут теж спостерігається незначна тенденція до зменшення (рис. 4.2 та рис. 4.3):

- кукурудза: у 2014 році стрімке збільшення посівів – 5,47 %, а в 2017 навіть нижче рівня 2013 – 1,27 %;
- ріпак: у 2013 році – 2,35 %, а в 2017 зменшення до 0,19 %;
- картопля: відсоток посівів у 2017 році зменшився на 0,47 % у порівнянні з 2013 роком;
- овоче баштанні культури також мають тенденцію до зменшення площі посівів: у 2013 році – 2,34%, а у 2017 – 2,13%;
- кормові культури: 2013 рік – 5,90%, а 2017 – 5,22%.

На території Великоолександрівського району Херсонської області в особистих господарствах населення також у незначній кількості вирощують жито. Частка жита у загальній структурі сільськогосподарського землекористування у 2013-2017 рр. коливалась в межах 0,4 – 0,8%, і мала тенденцію до збільшення.

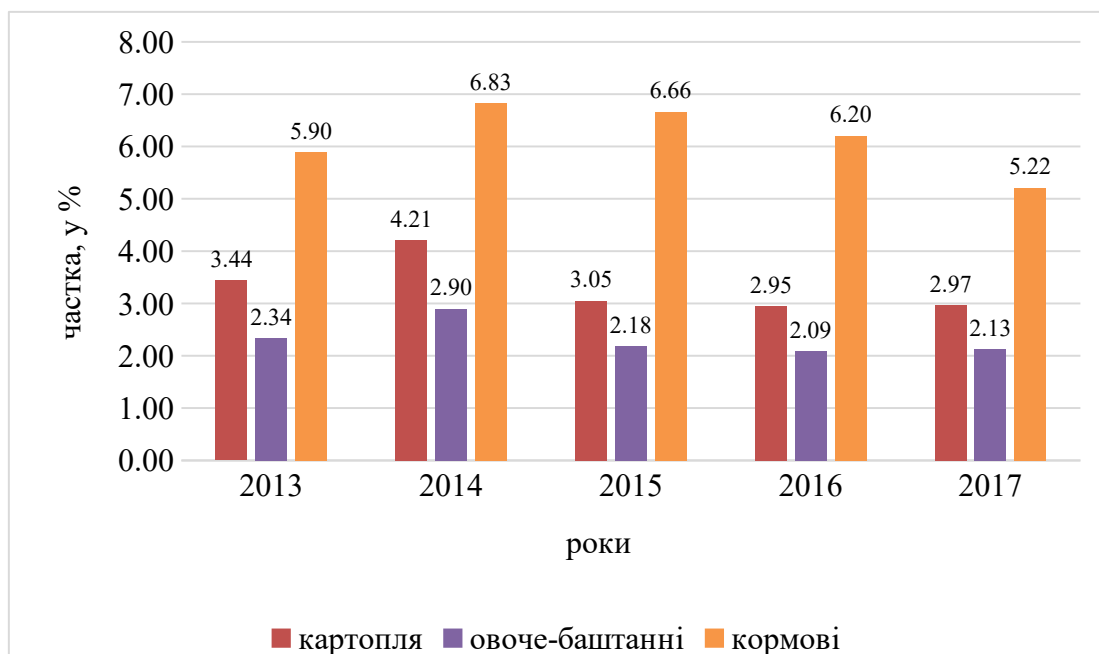

Рис. 4.3 Просторово-часова динаміка посівної площі картоплі, овоче-баштанних та кормових культур в ОГН у 2013-2017 роках

Складено автором за [38]

Причинами такої спеціалізації рослинницької галузі слід вважати:

1. вирощування картоплі, баштанних та овочевих культур гальмують посушливі кліматичні умови;

2. низький рівень заселення території. Густина населення становить 17,3 особи/км², тоді як середньообласний показник складає – 37,09 осіб/км². А це в свою чергу є фактором, який зумовлює зменшення вартості земельних ділянок і підвищує рентабельність саме зернового напрямку сільського господарства.

3. низька рентабельність виробництва в ОГН району та збитковість через малопродуктивність праці. Через своє периферійне положення, Великоолександрівський район віддалений від ринків збуту сільськогосподарської продукції, через що виникають ще й додаткові затрати на транспортування;

4. відсутність так званого «стартового капіталу» в ОГН через низькі доходи селян, що є не лише районною, але й обласною і навіть загальноукраїнською проблемою;

5. відсутність на території району чітких організаційних та правових механізмів, які б регламентували діяльність ОГН у секторі сільського господарства, через що існує нераціональна територіальна організація виробництва в господарствах селян.

Для вирішення існуючих проблем особистих господарств населення у Великоолександрівському районі Херсонської області, необхідно:

- надання довгострокових маловідсоткових кредитів селянам під заставу землі;

- поступова інтеграція ОГН в так звані «сервісні переробні структури», або іншими словами – створення агропромислових формувань;
- удосконалення правового поля, яке б регламентувало та удосконалювало діяльність ОГН з боку держави;
- забезпечення селян науково-технічною та інформаційною підтримкою;
- так зване «злиття» ОГН з підприємствами, для забезпечення рентабельності та беззбитковості сільськогосподарського виробництва;
- налагодження двосторонніх зв'язків між ОГН та місцевими органами влади;
- забезпечення раціонального використання земельних ресурсів;
- впровадження на території району результативних меліоративних заходів [6].

На території Великоолександрівського району Херсонської області налічується 127 агропромислових підприємств, з них:

- фермерські господарства – 102;
- приватні підприємства – 9;
- господарські товариства – 12;
- колективні сільгосппідприємства – 4;
- інші суб'єкти господарювання – 1.

Як і ОГН, підприємства району дослідження спеціалізуються переважно на вирощуванні зернових культур. На відміну від особистих господарств населення за період 2013-2017 рр. на підприємствах Великоолександрівського району посівна площа рослинницьких культур помітно збільшується.

Так, у 2013 році на пшеницю припало 36,61% від загальної площі посівів району, а в 2017 – аж 43,36% (рис. 4.4). Слід зазначити, що в

2017 році на підприємствах району посівна площа пшениці була на 12,2% більша, ніж в ОГН.

На посівні площі ячменю на підприємствах в районі дослідження припадає значно менша частина, ніж в ОГН, проте за період 2013-2017 рр. тут теж простежується тенденція до збільшення. Так, у 2013 році частка посівів склала 11,62%, а вже в 2017 – 14,39%, що на 2,77 більше.

На посіви кукурудзи та жита в районі дослідження припадає доволі незначна частка. І на протязі п'яти років вона коливається в межах 0,23 – 0,42% і 0,02 – 0,61 відповідно. Спостерігається тенденція до зменшення посівних площ цих рослинницьких культур.

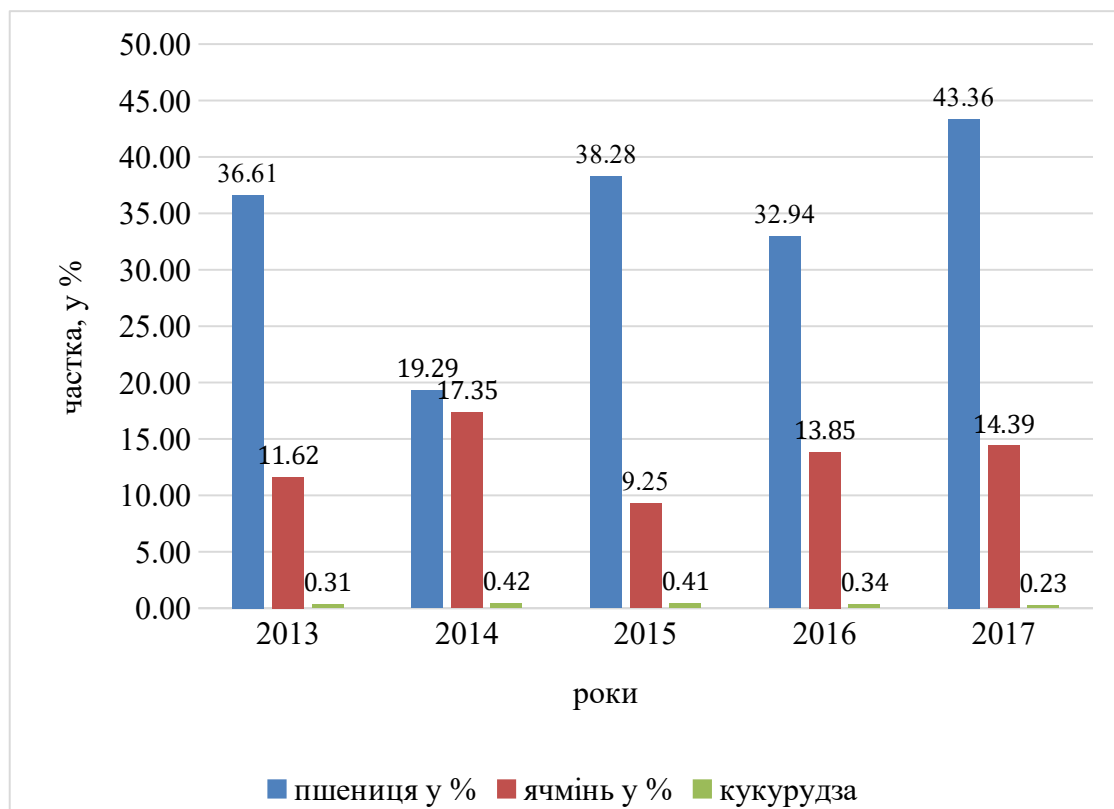

Рис. 4.4. Просторово-часова динаміка посівної площі пшениці, ячменю та кукурудзи на підприємствах у 2013-2017 роках

Складено автором за [38]

Стосовно посівів соняшнику, то на відміну від ОГН, на підприємствах наявна тенденція до зменшення посівних площ. Так у 2013 частка посівів становила 40%, а в 2017 – 31,4%, що майже на 10% менше (рис. 4.5).

Посіви ріпаку теж скоротилися: у 2013 році – 6,58%, у 2015 – 10,38%, а в 2017 – 5,74 %. Картопля та овоче-баштанні культури на підприємствах району майже не вирощуються. Їх частка у загальних структурах посівів за період 2013-2017 рр. не перевищує 0,1%.

Частка посівних площ кормових культур напротязі вищезазначених років коливається в межах 5%, тільки у 2014 році був значний стрибок до 8,08% (рис. 4.5).

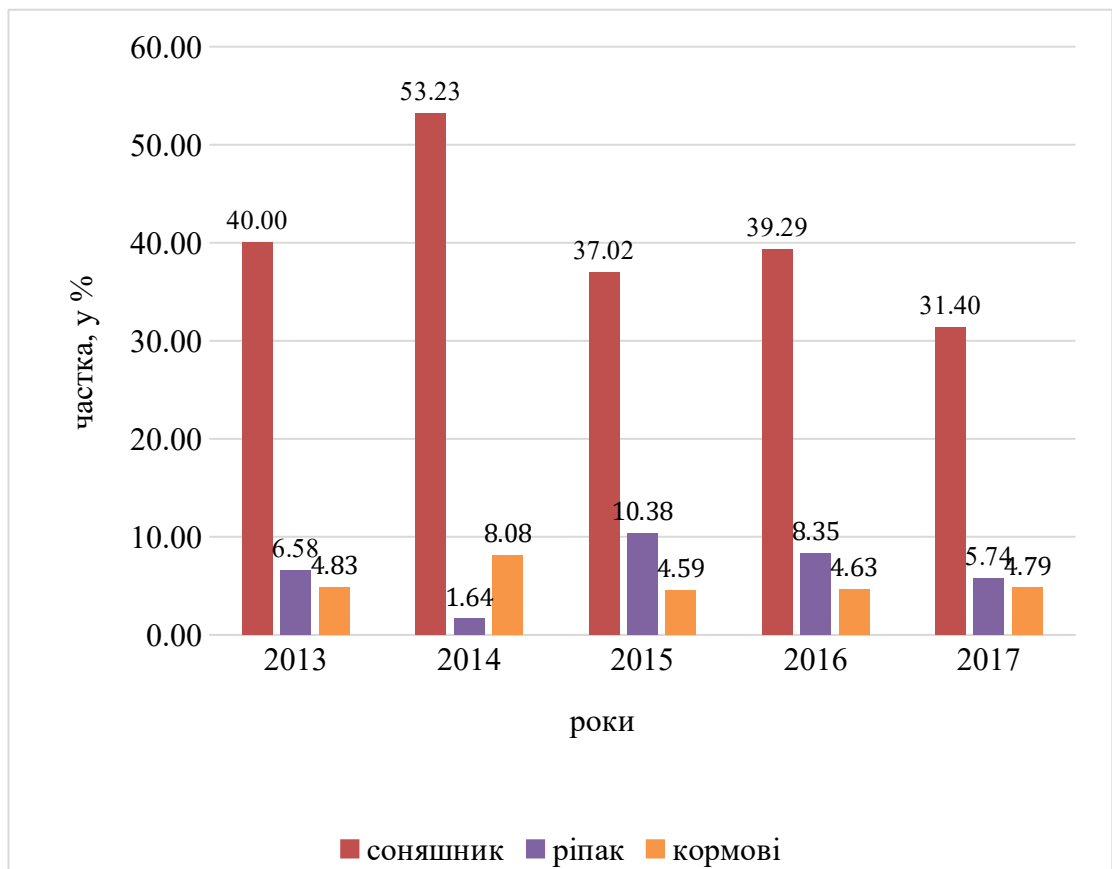

Рис. 4.5 Просторово-часова динаміка посівної площі соняшнику, ріпаку та кормових культур на підприємствах у 2013-2017 роках

Складено автором за [38]

Основними причинами такої динаміки на підприємствах району дослідження є:

1. застаріле матеріально-технічне оснащення та недостатня кількість машинно-технічних засобів, які б відповідали стандартам нових технологій виробництва;

2. нерациональна територіальна організація виробництва на підприємствах, його неструктурованість;
3. недостатня інформаційна та науково-технічна підтримка;
4. збитковість виробництва сільськогосподарської продукції;
5. нестача кваліфікованих кадрів;
6. відсутність зрошувальних систем, які могли б забезпечити розвиток овочевих, плодових та баштанних культур та ін [4].

ВИСНОВКИ ДО 4 РОЗДІЛУ

Визначальними у розвитку сільськогосподарського землекористування як ОГН, так і підприємств району дослідження є природно-географічні та суспільно-географічні чинники. Вони повною мірою впливають на особливості функціонування, спеціалізацію, структуру землекористування та територіальну організацію.

У період з 2013 по 2017 рр. у сільськогосподарському землекористуванні відбулись структурні зміни. Так, в ОГН значно скоротилися посіви пшениці, ячменю, та кормових культур; помітно збільшилися посівні площі соняшнику.

На підприємствах Великоолександрівського району спостерігається зовсім інша динаміка: посіви пшениці та ячменю – збільшилися, а частка всіх інших культур – істотно зменшилась.

У зв'язку із несприятливими умовами, такі культури як – овоче-баштанні, картопля, кукурудза та жито взагалі не набули значного поширення.

ОГН є найбільш розповсюдженою та динамічною формою організації сільськогосподарського виробництва в АПК. Проте, на відміну від аграрних підприємств, господарства населення є неорганізованими і не мають ні фінансової, ані державної підтримки. Але, незважаючи на наявні проблеми розвитку, ОГН є так званими «ядрами», які при прискореному темпі розвитку дозволять подолати кризове становище сільськогосподарського виробництва як району вцілому, так і України загалом.

Для забезпечення сталого функціонування в ОГН, наша держава має забезпечувати їх підтримку в таких аспектах, як:

- обмеження тенденцій монопольності (формування так званого «конкурентного середовища» між виробниками сільськогосподарської продукції);

- створення в аграрному середовищі таких структур як: обслуговування, менеджмент та маркетинг;
- впровадження в практику ведення сільського господарства досвіду зарубіжних країн;
- контроль за ціновою політикою, що дасть змогу зробити виробництво сільськогосподарської продукції більш рентабельним.

Щодо підприємств аграрної сфери району дослідження, то основними детермінантами сталого розвитку є:

- створення на державному рівні дорадницьких структур, які б у свою чергу надавали підприємствам сільськогосподарського спрямування інформацію про наповнення ринкового середовища новаціями;
- забезпечення розвитку інфраструктурної складової на підприємствах району;
- забезпечення високих заробітних плат кваліфікованим робітникам сільськогосподарськими підприємствами району, які б заохочували та стимулювали їх до праці;
- кредитування суб'єктів середнього та малого аграрного бізнесу державою на вигідних умовах;
- розроблення місцевими органами влади програм розвитку аграрного сектору району, який би певною мірою регулював та розвивав його;
- розробка та впровадження «розумних» меліоративних заходів, які б підвищували обсяг сільськогосподарського виробництва та ін.

РОЗДІЛ 5

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ У КРАЄЗНАВЧІЙ РОБОТІ В ШКОЛІ

«Краєзнавчий принцип» у школі відіграє для дітей дуже важливу роль, оскільки його головним завданням є навчити учнів встановлювати взаємозв'язки між вивченням певного курсу географії та використанням набутих знань, умінь та навичок під час безпосереднього дослідження особливостей рідного краю. Це дає змогу учням порівнювати особливості природи рідного краю з природою невідомих для них територій, виявляти спільні та відмінні риси, що дасть змогу краще засвоїти матеріал [29, с. 229].

На уроках географії, вчитель повинен викладати матеріал так, щоб географічні особливості рідного краю були основою для формування географічних понять та закономірностей. Вивчення природи, історії та культури, населення та господарства рідного краю дає змогу учням у повній мірі пізнати навколишній світ.

Первинний сектор господарства вивчається учнями в школі у дев'ятому класі. Тема «Сільське господарство» включає в себе вивчення рослинницької та тваринницької галузей світу та України. Під час вивчення цієї теми можна застосовувати «краєзнавчий принцип».

Так, наприклад, розглянувши тему «Сільське господарство України. Рослинництво», учні вже можуть надати сільськогосподарському комплексу свого регіону загальну характеристику, так як вони вже мають певні знання про свою місцевість. Проте, вчитель може конкретизувати цю область до виділення менших територіальних одиниць. Наприклад: Херсонська область — Великоолександрівський район — певне село в цьому районі.

Спочатку, у дев'ятому класі вивчається сільськогосподарський комплекс світу, розглядаються природно-географічні та суспільно-географічні передумови його розвитку. Потім учні розглядають світові регіональні відмінності у сільськогосподарській спеціалізації.

Після вивчення рослинництва та тваринництва світу, школярі переходять до вивчення українських тенденцій сільськогосподарського виробництва. Саме тут, розглянувши загальноукраїнські показники рослинницького комплексу, учням, можна запропонувати розглянути ці показники на менших територіальних рівнях – регіональному та локальному.

При вивченні сільськогосподарського комплексу свого району, слід звернути увагу учнів на дослідження суспільно-географічних та природно-географічних факторів які впливають на його розвиток. Так як природні та суспільно-географічні умови рідного краю, вивчалися учнями на попередніх курсах географії, то учнів можна поділити на групи та запропонувати їм розробити проект з тем «Фізико-географічні умови та чинники розвитку сільського господарства рідного краю» та «Суспільно-географічні чинники розвитку сільського господарства рідного краю». Проект може бути у вигляді плакату або презентації (схожий проект учні розробляли під час вивчення курсу «Природознавство» з теми «Жива та нежива природа»).

Після виконання домашнього завдання учні презентують свої проекти і активно обговорюють умови, які впливають на сільськогосподарський комплекс свого району чи села, після чого переходять до конкретного вивчення рослинницького комплексу свого краю.

Також, при вивченні цієї теми вчитель може використати кейс-метод. Доцільним буде використання практичного кейсу, оскільки його основним завданням є застосування учнями набутих знань для

розв'язання певної життєвої ситуації, формування навичок поведінки в цій ситуації та розвиток здатності до реальної професійної діяльності. Після того, як учні розробили проект про фактори розвитку сільського господарства рідного краю, для розуміння того, як вони засвоїли матеріал, ми пропонуємо їм розглянути кейс, де вони уявляють себе у ролі підприємця чи фермера і перед ними поставлено завдання визначити які сільськогосподарські культури можна вирощувати в місцевості при певних фізико-географічних умовах [Додаток Г].

З метою закріплення теоретичних знань з теми, вчителем географії також може бути проведена навчальна екскурсія на одну з форм господарювання сільського господарства. Завдяки екскурсіям учні поглиблюють і зміцнюють свої знання, практичні уміння і навички, набувають досвіду. Екскурсії є найбільш доступною формою вивчення географії рідного краю. Зазвичай, екскурсія на виробництво здійснюється за таким планом:

- вступна бесіда;
- роз'яснення правил техніки безпеки і порядку руху по підприємству;
- інструктаж щодо виконання завдань;
- проведення екскурсії представником підприємства;
- обробка зібраних матеріалів;
- підбиття підсумків [14].

Під час такої екскурсії учні ознайомляться з підприємством, його виробничим процесом, організацією та структурою виробництва, його факторами розміщення та ін. Після відвідання екскурсії учням необхідно підготувати звіт про сільськогосподарське підприємство за планом [Додаток Д].

Важливу увагу при дослідженні галузевого складу рослинництва свого населеного пункту вчителю слід приділити на виділення зон

спеціалізації та зміни в структурі сільськогосподарського землекористування протягом певного проміжку часу. Тут, вчитель повинен приділити велику увагу статистичним та картографічним методам.

На попередніх уроках, учні розглядали рослинництво України, тому вже мають уявлення про територіальні відмінності сільськогосподарського землекористування вцілому, своєї області – зокрема. При дослідженні спеціалізації свого краю з учнями, вчитель може запропонувати дітям розрахувати з ними коефіцієнти спеціалізації галузей рослинництва на основі статистичних даних. Для виявлення змін у структурі посівних площ сільськогосподарських культур, розрахунки доцільно зробити за декілька років.

Після розрахунків, обов'язково треба дати учням завдання нанести зони спеціалізації на контурну карту та зробити висновки про те, як змінилася структура сільськогосподарського землекористування своєї місцевості протягом останніх декількох років. Також у висновках, щоб учні зазначили, що на їх думку вплинуло на такі зміни та порівняти структуру сільськогосподарського землекористування із обласним та загальноукраїнським показниками.

Таким чином, забезпечення системи навчально-пошукової діяльності школярів та використання нестандартних методів навчання є успішною умовою для вивчення учнями особливостей рідного краю.

ВИСНОВКИ ДО 5 РОЗДІЛУ

Дуже важливим у школі є вивчення географії на різних територіальних рівнях: глобальному — національному — регіональному — локальному. Краєзнавча робота в школі є досить важливою, оскільки є основою для формування в учнів знань про особливості рідного краю.

Вивчення первинного сектору господарства рідного краю, дасть змогу виявити його економічний потенціал у загальній структурі господарства своєї місцевості. Використання екскурсій, кейс-методів, картографічних матеріалів зробить вивчення сільськогосподарського комплексу цікавим та легким. Екскурсії на сільськогосподарські підприємства є важливим «інструментом» для безпосереднього дослідження виробничого процесу, а кейс метод є нестандартним методом для розв'язання учнями певної проблеми, пов'язаної із рослинницьким комплексом рідного краю.

Досить корисним у вивченні змін у сільськогосподарському землекористуванні буде використання вчителем статистичних та картографічних матеріалів, оскільки це дасть змогу виявити якісні та кількісні зміни у рослинницькій галузі та відобразити їх на контурній карті.

ВИСНОВКИ

Розвиток сільського господарства за роки аграрних трансформацій у всіх категоріях господарств та галузях, мав негативні тенденції, щодо скорочення сільськогосподарського виробництва.

Основними факторами, які впливають на розвиток сільського господарства є природно-географічні (грунти, рельєф, клімат), суспільно-географічні (ЕГП, населення, транспорт) та економічні (ефективність, спеціалізація, кон'юнктура ринку).

Проведено аналіз розвитку сільськогосподарського виробництва Великоолександрівського району Херсонської області та визначено зони спеціалізації рослинництва та тваринництва району.

В результаті поведеного аналізу було виділено такі зони спеціалізації: на озимих зернових культурах спеціалізуються: Старосільська, Новодмитрівська, Великоолександрівська, Давидоблідська, Благодатівська, Брусинська, Новокубанська, Чкалівська і Чарівнянська; на технічних культурах: Бобровокутська, Чкалівська, Благодатівська, Новокубанська, Давидоблідська, Великоолександрівська, Білоусівська, Новопавлівська та Новокалузька; зернові та зерновобобові культури зосереджені: Малоолександрівська, Новокам'янська, Трифонівська, Чкаловська, Калінінська, Брусинська, Борозенська; баштанні культури: Давидоблідська, Новопавлівська, Новокубанська, Старосільська, Чкалівська, Бобровокутська, Брусинська, Білокриницька; овочеві культури: Калінінська, Великоолександрівська, Білокриницька, Бобровокутська, Новодмитрівська, Чарівнянська, Малоолександрівська, Борозенська, Новокам'янська.

Галузь тваринництва на території Великоолександрівського району набула значного поширення. Провідна роль серед галузей тваринництва у районі належить вирощуванню птиці, корів та свиней.

За результатами дослідження було виділено наступні райони спеціалізації: вирощування птиці сконцентровано в: Новокалузька, Брускинська, Давидовобріська, Малоолександрівська, Новокубанська, Новопавлівська, Новодмитрівська, Старосільська, Борозенська, Чарівнянська, Благодатівська, Білоусівська; свиней: Калінінська, Білокриницька, Трифонівська, Великоолександрівська, Борозенська; бджолосім'ї: Бобровокутська, Калінінська, Брускинська, Малоолександрівська, Новокам'янська, Трифонівська, Новодмитрівська, Старосільська, Новокалузька та Новопавлівська.

Отже, сільське господарство є стратегічним вектором розвитку господарського комплексу Великоолександрівського району Херсонської області. Сільськогосподарське дрібнотоварне виробництво розвивається в фермерських і в особистих господарствах населення.

Матеріали проведеного дослідження можна використовувати вчителям під час вивчення особливостей географії рідного краю в школі. Розглядати тему «Сільське господарство» краще за допомогою екскурсій, кейс-методів, статистичного аналізу та картографічних матеріалів, оскільки це буде цікавим та ефективним для учнів.

Список використаних джерел

1. Аверчев О. В., Аверчева Н. О. Сучасний стан та перспективи розвитку галузі рослинництва в Херсонській області. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2014. № 4. С. 27-34.
2. Бабенко М. Д. Основні принципи формування і високоефективного функціонування селянських (фермерських) господарств. Науковий вісник НАУ. 2002. № 51. С. 171-173.
3. Белолипский В.А., Джос А. Н., Милехин П. А., Плотников В. Т. Эколого-ландшафтная организация территории – основа эффективного использования земель. Вісник ХДАУ. *Економіка АПК і природокористування*. 1999. №5. С. 182-187.
4. Богадьорова В.С. Передумови і вплив природно-географічних факторів на розвиток і функціонування фермерських господарств Херсонської області. *Регіон – 2018: суспільно-географічні аспекти*: матер. міжнар. науково-практичної конф. студентів, аспірантів та молодих науковців, м.Харків, 3-4 квітня 2018р. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. С.188-190
5. Богадьорова Л. М. Аналіз динаміки територіальної організації особистих господарств населення Херсонської області. *Конструктивна географія: становлення, сучасні досягнення та перспективи розвитку*: матер. міжнар. наук. конф., м. Київ, 28-29 квітня 2006 р. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. С. 110 – 113.
6. Богадьорова Л.М. Шляхи удосконалення функціонування особистих господарств населення. Проблемы материальной культуры. *Економические науки*. 2008. № 147. С. 119 – 127.
7. Борисова В. А. Методологічні основи вибору спеціалізації сільськогосподарського підприємства. *Економіка АПК*. 2007. № 11. С. 34-38.

8. Бурляй О. Л., Чепка В. В. Проблеми розвитку та шляхи створення селянських (фермерських) садівницьких господарств. Зб. наук. праць Уман. держ. агр. акад. *Економічні науки*. Умань, 2002. № 55. С. 357.
9. Важинський Ф.А., Молнар О. С. Організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку сільських територій. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. № 24 (5). С. 223-228.
10. Васильчак С. В. Формування та перспективи розвитку фермерських господарств у ринкових умовах. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. №. 19 (4). С. 147-151.
11. Волоська В. В. Ефективність виробничої діяльності фермерських господарств. Агроінком. 2010. № 11-12. С. 37-42.
12. Волошин І. М. Методика дослідження проблем природокористування. Львів: ЛДУ, 1994. 78с.
13. Глущенко А., Масюченко В. Индустриальное развитие сельского хозяйства Херсонщины. Симферополь.: Таврия, 1982. 64с.
14. Гомля Л. М. Особливості організації краєзнавчої роботи в школі. *XXII Каршинські читання*: матер. міжнар. наук. конф., 28-29 травня 2014, Полтава. Полтава, 2014. №22. С. 45–47.
15. Горпинюк І. Фермерство-це просто. Агробізнес сьогодні. 2011. № 9. С. 8-9.
16. Демьохін В.А., Пелих В. Г., Полупан М. І., Величко В. А., Соловей В. Б. Ґрунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання. К.: Колобіг, 2007. 132с.
17. Димишев Л. Состояние посевов и перспективы урожайности зерновых культур. Хранение и переработка зерна. 2003. №5. с.7.
18. Дієсперов В. Відродження сільського господарства – загальнонаціональна справа. URL: <http://komukr.kpu.net.ua> (дата звернення: 11.09.2020).

19. Єрмаков О. Ю. Теоретико-методологічні підходи до організації оперативного аналізу розвитку АПК України. Економіка АПК. №8. 2002. С. 44-49.
20. Жуйков Г. Є., Димов О. М. Напрямки використання сільськогосподарських земель Херсонщини пореформний період. Таврійський науковий вісник. 2001. №31. С.125 – 129.
21. Завідна Л. Д., Складчикова В. Б. Земельні фонди та ефективність їх використання на прикладі сільськогосподарських підприємств Цюрупинського району Херсонської області. Таврійський науковий вісник. 2004. №32. С.198-205.
22. Іванюта В. Ф., Бейдик Н. М. Стан і проблеми виробництва продукції свинарства в Україні. Агросвіт. 2008. № 10. С.25–27.
23. Компанієць В. О. Удосконалення розміщення виробництва озимої пшениці в північному степу України. Економіка АПК. 2004. №7. С.34-36.
24. Лимарь А. Растет производство зерна. Зерновые и масленичные культуры. 1971. №4. С. 55-56.
25. Мальчикова Д.С. Земельно-ресурсний потенціал Херсонської області і проблеми його раціонального використання. Зб. наук. праць. К.: Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2003. С.115-122
26. Мармуль Л. О., Москаленко Ф. І., Подаков Є. С. Історичні етапи розвитку виробництва зерна в Херсонській області. Таврійський науковий вісник. 2001. №25. С. 212-216.
27. Мельничук Н. Г. Аналіз стану тваринництва в Херсонській області. Агросвіт. 2011. № 11. С. 47–49.
28. Нагірна В.П. Концептуальні засади суспільно-географічних досліджень АПК України (трансформації і перспектива). Київський географічний щорічник. 2002. № 1. С. 53 - 64.

29. Обозний В. В. Красзнавство : навч. посібник-практикум. К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 265 с.
30. Пилипенко І.О., Мальчикова Д. С., Єрмакова О. М. Географія Херсонщини: навч. посібн. Херсон: ПП Вишемирський, 2007. 221 с.
31. Пістун М.Д., Гуцал В. О., Проватор Н. І. Географія агропромислових комплексів: навч. посіб. для студентів. К.: Лебідь, 1997. 198с.
32. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. /В.П. Руденко. У 3-х частинах. К.: ВД “К.-М. Академія”, Чернівці: Зелена Буковина, 1999. 586 с.
33. Руснак А. В. Аналіз сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції в Херсонській області. URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2009/Economics/53870.doc.htm (дата звернення: 08.09.2020).
34. Скурська Н.М. Організаційно-економічні аспекти раціонального еколого-безпечного аграрного землекористування. Ресурсний потенціал АПК: удосконалення формування та підвищення ефективності використання. Зб. наук. пр. К.: ІЕНАН України, 2000. 132 с.
35. Смаглія О.Ф. Основи землеробства: підруч. Житомир: ДВНЗ „Держ. агрокол. ун-т”, 2008. 514 с.
36. Сніжко С. І. Оцінка та прогнозування якості природних вод. К : Ніка- центр, 2001. 128с.
37. Соціально-економічний аналіз Херсонської області URL: http://www.hgi.org.ua/strat_1.pdf (дата звернення: 13.09.2020).
38. Статистичний звіт Головного управління статистики у Великоолександрівському районі Херсонської області за 2013 – 2017 роки.

39. Статистичний щорічник за 2014 рік Головного управління статистики у Херсонській області.
40. Статистичний щорічник за 2016 рік Головного управління статистики у Херсонській області.
41. Степанова М. М., Димов О. М, Жуйков Г. Є. Пореформений розвиток аграрного сектора економіки Херсонської області. АПК. 2002. № 5. С. 18-25.
42. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
43. Третьяк А.М. Управління земельними ресурсами та реєстрація землі в Україні. К.: РА “Structure”, 1998. 224 с.
44. Третьяк А.М. Формування основ теорії земельних відносин в Україні. Землевпорядний вісник. 1997. №1. С.5 – 9.
45. Уразаєв Н.А. Сельскохозяйственная экология. М.: Колос, 1995. 255 с.
46. Ушкаренко Ю.В. Молокопереробний комплекс Херсонської області: особливості розвитку і напрями подолання кризових явищ. Таврійський науковий вісник. 2001. № 17. С. 108-115.
47. Ушкаренко Ю.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективного розвитку харчової промисловості Херсонської області. Таврійський науковий вісник. 2000. № 16. С. 160-165.
48. Ушкаренко Ю.В., Соловйов А. І. Агропромисловий комплекс Херсонської області: сучасний стан та перспективи розвитку. Вісник Львівського державного аграрного університету. *Економіка АПК*. 2000. № 7(1). С.74-77.
49. Чмирь С. М. Генезис обсягів і структури виробництва зерна в Україні. *Економіка АПК*. 2002. №10. С. 24-30.

50. Чорний С. Г. Схилові зрошувальні агроландшафти: ерозія, ґрунтоутворення, раціональне використання. Херсон: Борисфен, 1996. 170 с.

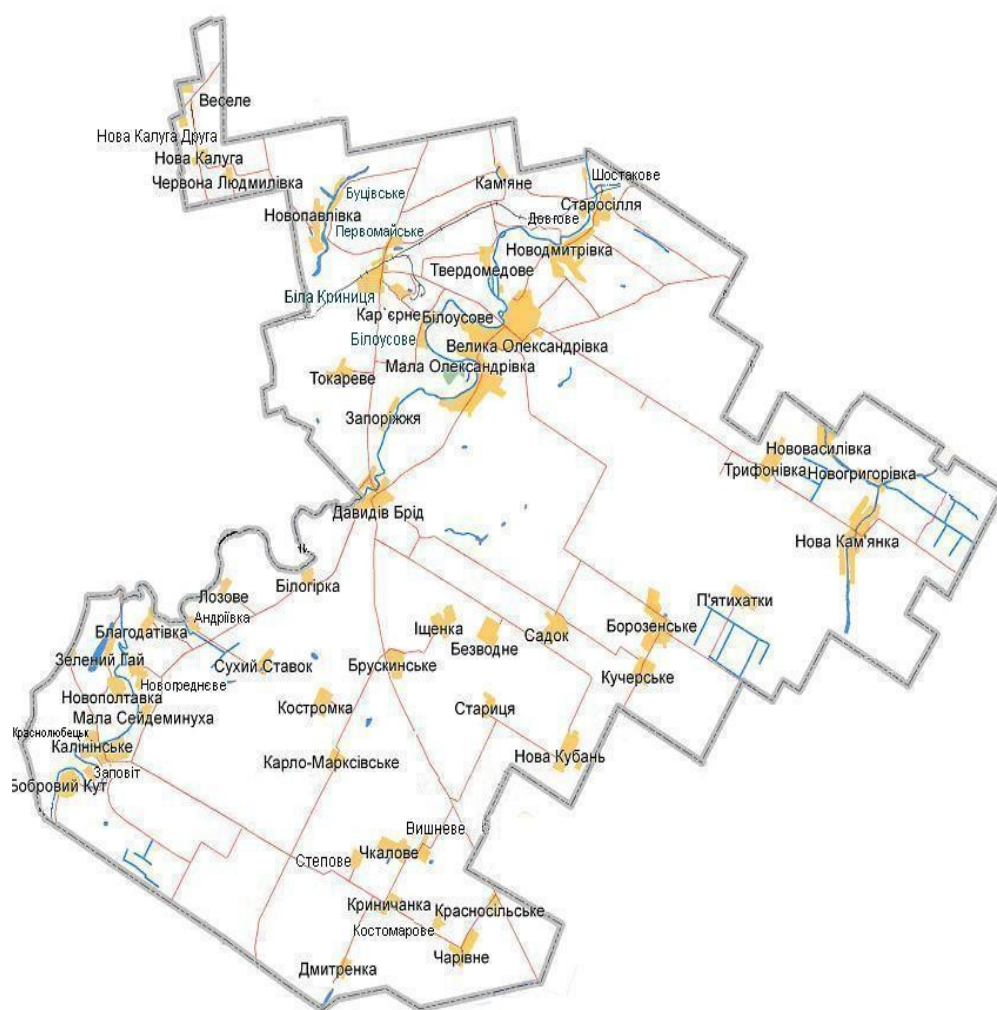
51. Чорний С., Хотиненко О. Сучасна зміна клімату в степу України та продефляційна небезпека. Регіональні проблеми України: регіональний аналіз та пошук шляхів вирішення. Херсон. 2005. С. 17-21.

52. Шаповалова І. О. Стан і головні фактори ефективності виробництва в малих формах господарювання на селі. Економіка АПК. 2004. №5. С. 61-62.

53. Щербань І. М. Основи агрометеорології: навч. посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. 223 с.

Додаток А

Картосхема Великоолександрівського району Херсонської області

Додаток Б

Основні метеорологічні показники агрокліматичних районів Херсонської області [17].

Адміністративний район	Середня температура повітря, °С	Тривалість вегетаційного періоду	Тривалість безморозного періоду	Сума середньодобових температур за період з температурою більше +10 С	Річна сума опадів, мм	Кількість днів з відносною вологістю повітря 30 %
<i>Північно-Західний</i>	9,0 – 9,4	210 – 220	165 – 175	3200 – 3300	440 - 470	40 – 50
Східний	9,2 – 9,6	210 – 220	170 – 180	3200 – 3300	400 - 440	50 – 60
Південно-східний	9,6 – 10,0	220 – 230	170 – 180	3300 – 3400	380 - 400	50 – 60
Південний	10,0 – 10,4	225 – 235	180 – 190	3400 – 3500	370 - 390	30 – 40
Центральний	9,6 – 10,0	220 – 230	175 – 185	3300 – 3400	360 - 370	40 – 50
Приморський	10,0- 10,4	225 – 235	200 – 220	3300 – 3500	350 - 360	10 – 20

Додаток В

Спеціалізація окремих галузей рослинництва Великоолександрівського району [35]

Адміністративні одиниці	Уся посівна площа	Частка посівів, % озимих культур	Ктл озимих культур	Частка посівів, % технічних культур	Ктл технічних культур
Великоолександрівський район	37333,88	26,44		35,86	
по селищних радах					
Калінінська	625,00	8,32	0,31	30,24	0,84
Великоолександрівська	2796,50	32,58	1,23	51,14	1,43
Білокриницька	142,00	0,00	0,00	2,82	0,08
Благодатівська	2548,00	39,25	1,48	39,25	1,09
Бобровокутська	781,00	19,72	0,75	51,47	1,44
Брускинська	2066,50	31,21	1,18	18,39	0,51
Білоусівська	3625,00	19,59	0,74	45,38	1,27
Борозенська	2002,49	21,92	0,83	34,96	0,97
Давидовобрідська	1854,00	26,97	1,02	42,34	1,18
Малоолександрівська	2927,69	14,00	0,53	28,49	0,79
Новопавлівська	1136,00	21,13	0,80	52,82	1,47
Новокубанська	1591,90	36,43	1,38	38,95	1,09
Новокам'янська	1878,00	11,71	0,44	34,56	0,96
Новодмитрівська	881,00	39,73	1,50	17,03	0,47
Новокалузька	2109,88	21,33	0,81	43,22	1,21
Трифонівська	4206,92	19,17	0,72	27,24	0,76
Чарівнянська	1469,00	44,25	1,67	27,23	0,76
Чкаловська	2164,00	26,99	1,02	37,01	1,03
Старосільська	2529,00	46,26	1,75	29,34	0,82

Додаток Г

Спеціалізація окремих галузей тваринництва Великоолександрівського району [35]

Адміністративні одиниці	Загальна кількість поголів'я	Ктл козе й	Ктл коней	Ктл бджолосімей
Великоолександрівський район	77922,00			
по селищних радах				
Великоолександрівська	3393,00	0,03	0,03	0,13
Калінінська	2503,00	0,04	0,04	1,85
Білокриницька	2275,00	0,04	0,00	0,57
Благодатівська	3498,00	0,03	0,03	0,49
Бобровокутська	2201,00	0,05	0,05	2,86
Борозенська	15161,00	0,01	0,00	0,46
Білоусівська	3157,00	0,03	0,03	0,56
Брусинська	5783,00	0,02	0,02	1,10
Давидовобрідська	6588,00	0,02	0,00	0,74
Малоолександрівська	5005,00	0,02	0,02	2,03
Новокубанська	1875,00	0,05	0,00	0,18
Новокалузька	501,00	0,00	0,00	1,72
Новопавлівська	1859,00	0,05	0,00	2,65
Новодмитрівська	4278,00	0,02	0,02	1,87
Новокам'янська	3381,00	0,03	0,03	1,19
Трифонівська	5264,00	0,02	0,02	1,76
Старосільська	3491,00	0,03	0,03	1,29
Чарівнянська	3378,00	0,03	0,00	0,08
Чкаловська	4331,00	0,02	0,02	0,32

Методична розробка кейс-методу

Ви як фермер плануєте розвивати рослинництво на одній з територій населеного пункту нашої країни, але знаєте, що умови для ведення сільського господарства в ній різні: на півночі України, в Поліссі зволоження надмірне. Далі на південь і схід поширюється слабо посушлива і посушлива зони, де для одержання високих врожаїв сільськогосподарських культур необхідне зрошування земель.

Завдання

1. Обчисліть значення коефіцієнта зволоження для населених пунктів с. Борозенське Великоолександрівського району Херсонської області та с. Адамівка Березнівського району Рівненської області, якщо середньорічна кількість опадів становить відповідно 450 і 700 мм, а середньорічна випаровуваність 750 мм (Борозенське) і 650 мм (Адамівка).
2. Встановіть, який тип зволоження характерний для території кожного села.
3. Визначте сільськогосподарські культури, які можна вирощувати у Великоолександрівському районі Херсонської області та Березнівському районі Рівненської області, враховуючи коефіцієнт зволоження.

План характеристики сільськогосподарського підприємства

1. Загальні відомості (назва підприємства, рік заснування, історичні особливості розвитку).
2. Географічне положення (положення по відношенню до районного та обласного центру; по відношенню до інших господарств; транспортна доступність).
3. Характеристика природних факторів розвитку, їх вплив на розвиток та формування спеціалізації господарства.
4. Якісна оцінка сільськогосподарських угідь та структура земельного фонду.
5. Структура господарства та його спеціалізація.
6. Характеристика рослинницької галузі: основні культури, їх посівні площі та врожайність;
7. Рівень механізації господарства.
8. Трудові ресурси.
9. Сучасні проблеми та перспективи розвитку.